

Järnvågen i Västerås

Historik om transporter till vågen och invägning av stångjörn, transporter i retur till hamrar och bruk, förlagsmännen, handelsmännen och vågens betydelse för Västerås.

Brage Lundström, Västerås

Järnvågen i Västerås

Historik om transporter till vågen och invägning av stångjärn,
transporter i retur till hamrar och bruk, förlagsmännen,
handelsmännen och vågens betydelse för Västerås

Brage Lundström, Västerås

Järnvågen i Västerås

Omslaget:

Övre bilden: Svartåns nedströms turbinhuset. Foto: Brage Lundström

Vänstra bilden: Järnbärare vid vågen i Stockholm, från Illustrerad tidskrift 1860

Högra bilden: Gagges teckning av Pråmån 1872. Pråmån bildades och avsnördes från Svartån.

Grafisk utformning och redigering: Brage Lundström

Publicering via internet februari 2015:

Industrihistoriska föreningen i Västerås

Copyright © Brage Lundström och © Tackar Industrihistoriska föreningen i Västerås

ISBN 2 978-91-637-7630-4

www.industristaden.se

Innehållsförteckning

	Sida
Förord	5
1500-talet betydelsefullt för Västerås	5
Hur såg järnvågen ut?	6
Exempel på och från olika järnvågar	7
<u>Wästerås under medeltiden och 1500-talet (rekonstruktion)</u>	<u>8</u>
Wästerås var en liten stad på 1500-talet	9
Stadsbranden i Wästerås, 13 april 1714	12
General extract av Wåg Specialarne pro Ao 1714	13
1816 års karta som visar alla bodar som låg vid Svartån	14
<u>1828 års kart visar bodarna vid Svartån samt dess ägare</u>	<u>15</u>
Skeppare och befraktare i Wästerås 1605	16
Redare och skeppare i Wästerås 1794	17
Räkning för Wästeråhs Stads Opbörd	21
Wästeråhs Stads Skattelän 1643	22
<u>Mantalslängden 1643 Wästeråhs</u>	<u>23</u>
Wästeråhs Stads Backungs Längd 1644	24
Bergstullar och Järnvågar	25
Invägning av Stångjärn, Koppar och Mässing vid 1654 – 1830	29
Fororna gick även i retur med varor upp till Bergslagen	30
<u>Wästeråhs Stads Räkning 1677</u>	<u>32</u>
Järnbärarna i Wästerås benämndes Järndragare	33
Bärarepenningar i Jern-Wågen Stockholm	34
Slakten Hülphers i Wästerås	35
Bouppteckning efter Christina Westdahl 1768	40

Förord

Transporter av metaller från Bergslagen ner till Västerås hamn och vidare till Stockholm, har sannolikt börjat innan år 1000 e.kr. Brytning av koppar i Tiskasjöberg d.v.s. gruvorna i Falun anses ha börjat redan under 700 eller 800-talet.

Kopparbergsvägen som anses vara en av de viktigaste transportvägarna inom vårt land börjar som namnet anger vid Kopparberget, alltså Falutrakten. Den garade kopparen fraktades av forkarlar längs vägen förbi Brunnbäck, Igelkärna, Bovallen, Nykrogen, Viggarne, Hemmingsbo, Hallsta, Äs och fram till vägen i Västerås, vid Svartåns utlopp i Mälaren.

Från vägen lastades stångjärnet på målarjakter och ut på Mälaren fram till vägen i Stockholm. Västerås var mycket tidigt en betydelsfull ort varifrån man skeppade ut rikedomarna från Bergslagen, för vidare transport ut i världen.

1500-talet betydelsefullt för Västerås

Under 1500-talet hände en hel del som innebar ett uppsving, vad gäller stadens betydelse för landet.

Den 29 april 1521 besegrar Gustaf Eriksson (Vasa) den danska kungen Kristian i Västerås, efter strider vid Helgeanskyrkan och Conventet på ön. Kristians trupper förskansade sig efter förlusten i Slottet, där de stannade en längre tid. Först under 1522 avtågade Kristians trupper från Västerås till Stockholm.

I aug. 1521 blev Gustaf Eriksson (Vasa) riksföreståndare. Några år därefter, under 1527 äger Västerås riksdag rum i conventet, då Gustaf konfiskerar kyrkans egendomar. Det är först 1593 som Uppsala möte äger rum, d.v.s. när Sverige övergår från katolicismen till protestantismen. Ordförande vid mötet var Nicolaus Olai Bothnensis från Piteå. Han utsågs till ärkebiskop 1599 men avled innan han tillträdde. Bothnesis dotter gifte sig med Johannes Rudbeckius, men hon avled i barnsäng vid första barnets födelse.

I maj 1582 undertecknade Johan III ett brev till befallningsmannen Jakob Hille med ett medgivande att stadens invånare skulle få köpa åkrar, vretar, hagar och tomter som tillhörde kronan. (regalierätten)

Borgarna i staden klagade under lång tid över att slottet hade lagt under sig vretar vilket undandrog dessa mulbete.

Bilder på första sidan visar platsen för vägen, i nuvarande Vasaparken, en järnbärare i Stockholm samt Pråmån, en teckning av Rudolf Gagge. Till höger målningen där Gustaf krossar ölfaten efter segern över Kristian.

De allra äldsta dokumenten som visar personer i Västeråstrakten och deras inflytande är bytesbrevet från 1288 där biskopen i Västerås byter till sig en andel i gruvan i Tiskasjöberg, nedan.

Johan och Sigismund hade medgivit att staden fick behålla hälften av den avrad (arrende), som borgarna betalade för vretarna.

1638 tillbringade den 13-åriga drottningen Christina vintern i Västerås, p.g.a. pesten i Stockholm. Hon eller förmyndarna såg väl, efter stadsbränderna, vilka behov som fanns i den lilla trästaden. Oxenstierna ägde ju även Tidö och passerade staden på väg dit.

1646 donerade drottningen (Christina) Viksäng, mot skyldighet för staden att där anlägga ett tegelbruk för att bygga nya stenhus till ortens prydnad.

1647 ger drottningen Axel Oxenstierna fullmakt; *"att icke mindre låta justera gathurne i Westeråhs stadh ähn andra wåre städer här i riket"*. Drottningen önskade att staden; *"effter handen må kunna flöttias och dragas neder åth siön."*

Det kanske var då vägen flyttades "neder åth siön", från Stora Torget där den låg tidigare.

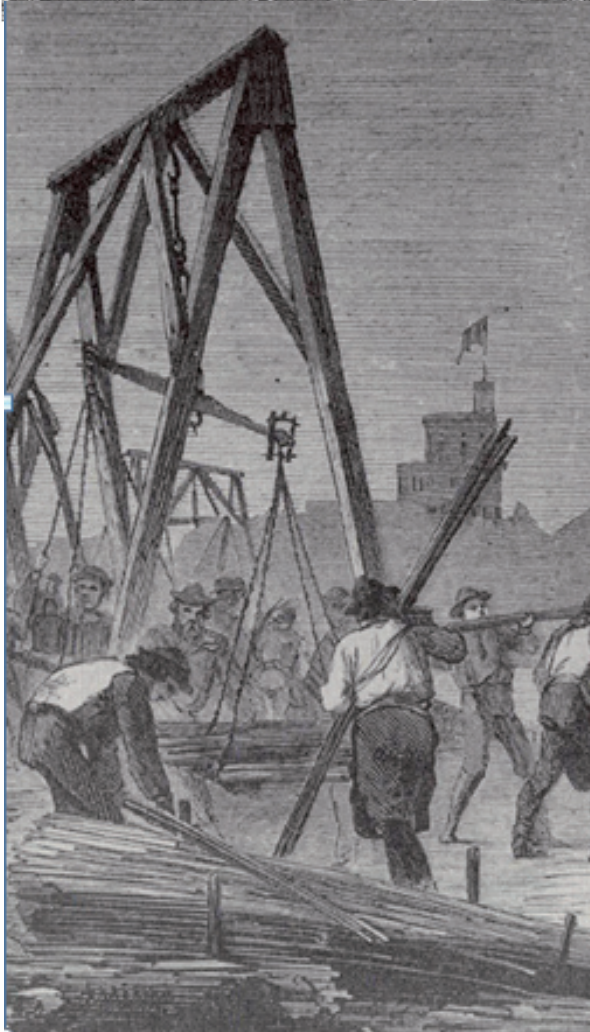
Hur såg järnvågen ut?

Teckningen från 1869 av vågen i Stockholm visar fyra vågar. Förstoringen visar att det var en vanlig balansvåg.

I Västerås fanns den i en byggnad, vilket famgår av att den brann ner vid minst en av stadsbränderna. Vågböckerna visar att det levererades stångjärn under hela året. En betydande mängd kom under seglationssäsongen. Då slapp man att lagra järnet över vintern.

Vågarna i Stockholm behövde sannorlikt inte vara inbyggda eftersom alla leveranser av stångjärn till Stockholm kom dit under sommaren eller under seglationssäsongen.

Nedan vågen i Arboga, i närheten av Järntorget och ån.

Exempel på och från olika järnvågar

Till vänster ett utsnitt av en akvarell av Elias Martin som visar att vågen i Stockholm var inrymd i en byggnad med öppna arkader.

På ena ”vågskålen”, till höger ligger vikter. På den andra sidan, skydd av människor, kan man se hur järnbärarna bär ut det vägda järnet, dels på axlarna och dels bärande i midjehöjd.

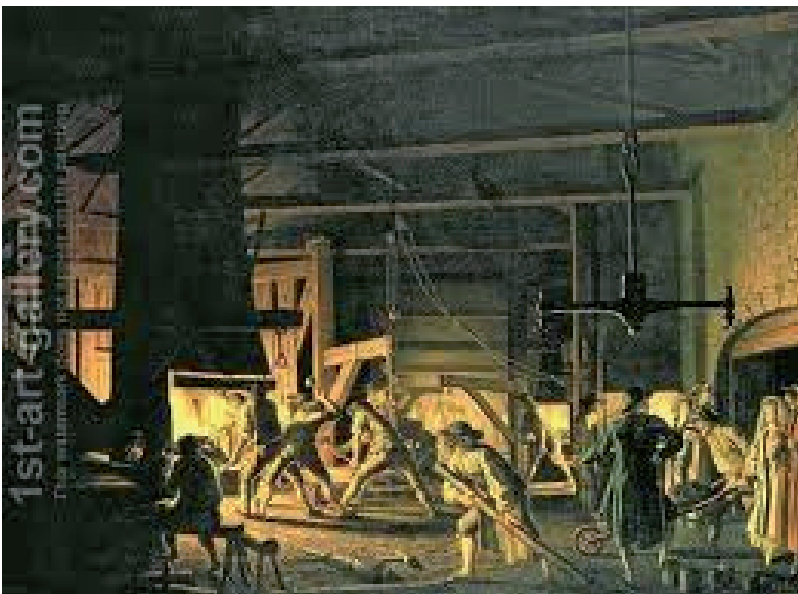
Nedan vikterna från järnvågen i Öregrund som var en av uppstäderna i landet där en järnvåg fanns.

Fotot nedan visar några av de vågar som finns i Västmanlands Läns Museums beståndsförråd i Hallstahammar.

Vågarna är antagligen köttvågar eller avsedda för andra produkter än för stångjärn.

Vid hamnen i Västerås fanns ytterligare en våg avsedd för annat än tackjärn, stångjärn, koppar och mässing.

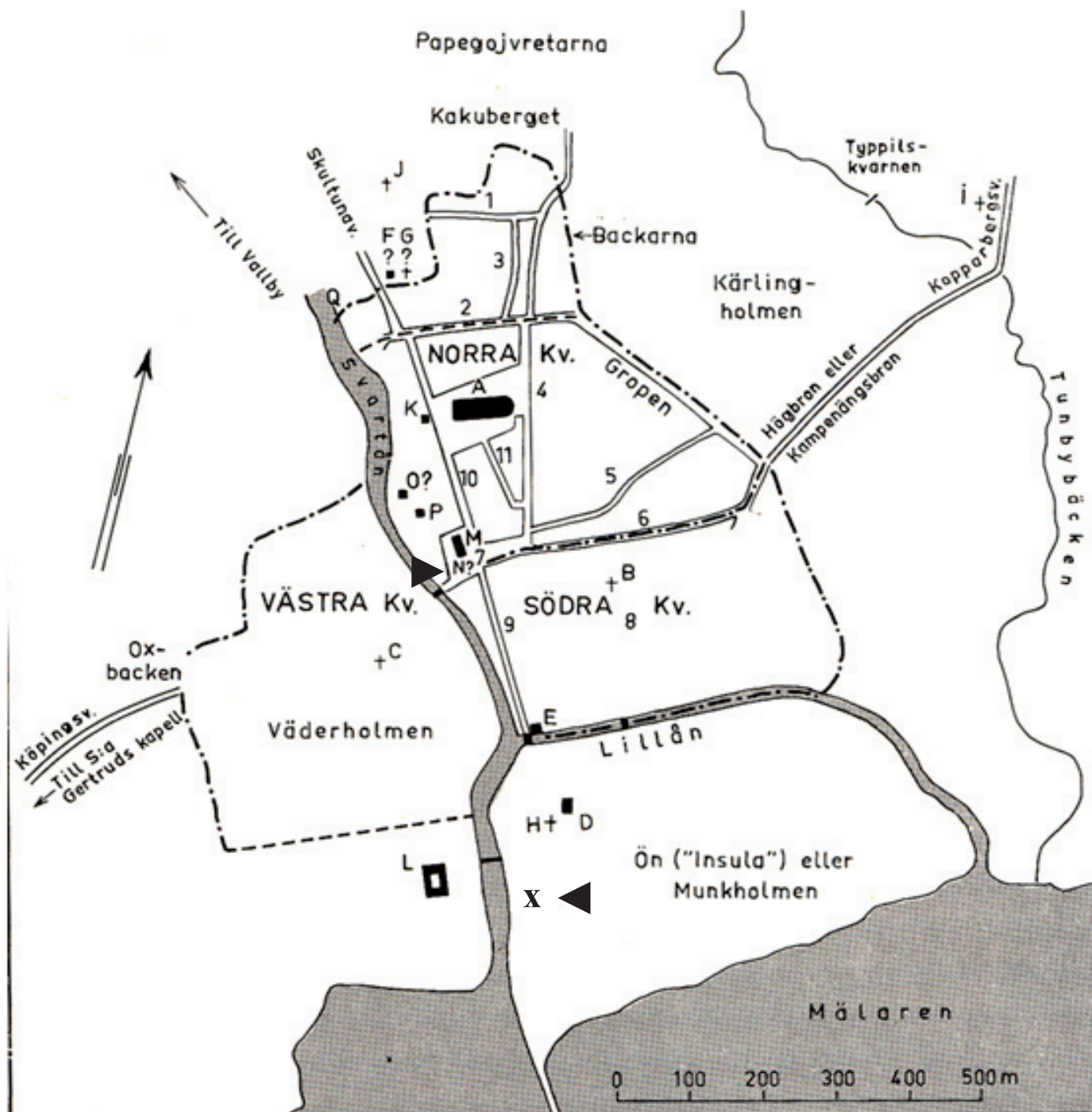
Målningen ovan är från en av Per Hilleströms målningar från vallonbruken i Uppland. Man kan se en balansvåg utan skålar eller anordning för järnet och vikterna.

I en handlingarna i stadsarkivet i Västerås finns en faktura eller utbetalning till en reparatör, som lagat vågen och kollat vikterna.

Kontrollandet av vågar kallades ”pundare” och var en betydelsefull yrkesgrupp i staden.

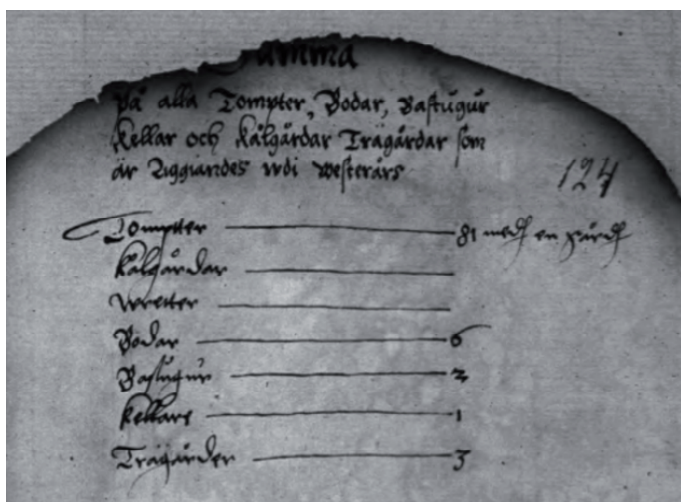
Västerås under medeltiden och 1500-talet (rekonstruktion)

A	Domkyrkan	P	Mynthuset
B	S:t Ilians	Q	Gropkvarnen (hospitalets kvarn)
C	S:t Nikolaus	1	Kyrkbacksgatan
D	Dominikanerklostret (Conventet)	2	Breda gatan eller Skolgatan (stadsgräns?)
E	Helgeanshuset	3	Övre gatan
F	Spetälskehospitalet	4	Långgatan (östra)
G	S:t Görans kapell (äldre)	5	Tjuvagatan
H	S:t Görans kapell (yngre)	6	Smedjegatan
I	S:t Olofs kapell	7	Torget (gamla)
J	S:t Ursulas kapell	8	Kyrkogården
K	Biskopshuset	9	Kloster- Brödra- eller Köpmangatan
L	Slottet	10	Stora Kyrkogatan
M	Rådhuset	11	Lilla Kyrkogatan
▶ N	Vågen (den äldsta)	X	Vågen (den nyare) ◀
O	Lybecksgården		

Västerås var en liten stad på 1500-talet

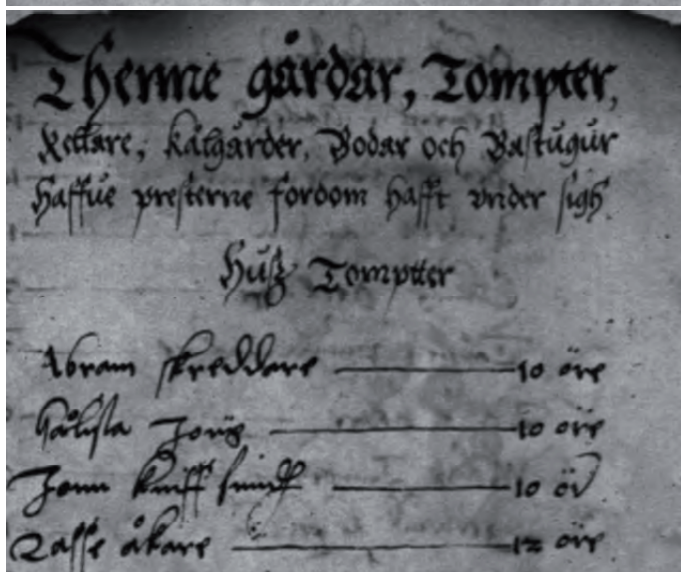

Svar bildid: A0050601_00152

Landskapshandlingarna 1559

... på alla Tompter, Bodar, Bastugur, Kellar och Kålgårdar, Trägårdar som är liggandes uti Westerås.

Tompter	81 med en gårdh
Kolgårdar	
Wreter	
Bodar	6
Bastugår	2
Kellare	1
Trägårder	3

Thenne gårdar, Tompter, Kellar, Kålgårdar, Bodar, och Bastugur haffve presterne fordom haft under sig.

Huz Tompter

Abram Skreddare	10 öre
Gålusta Jönsson	10 öre
Jonn Knutsson finndh?	10 öre
Lasse Åkare	10 öre

Svar bildid: A0050696_00185

Årliga Rântan

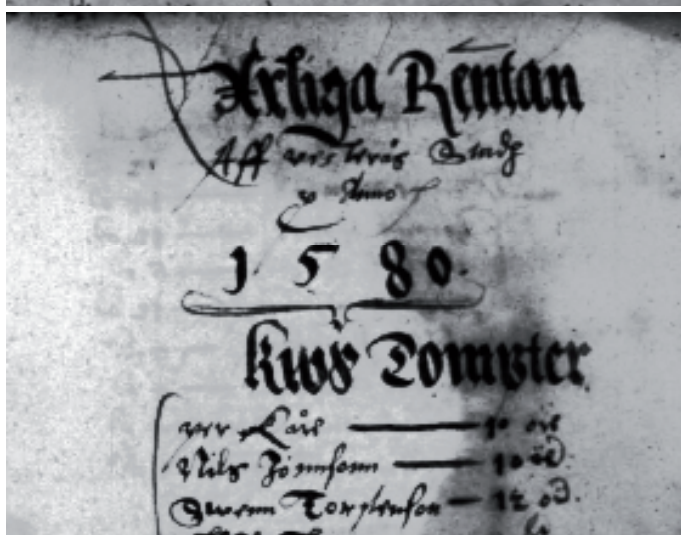
Aff Westerås Stadh

Anno

1580

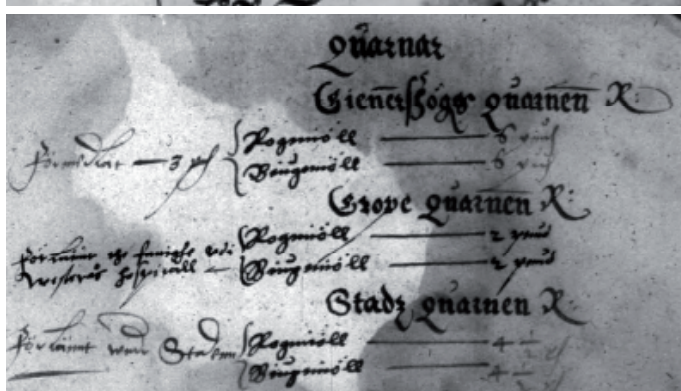
Kiur(kans) Tompter

Per Kårl	30 öre
Nils Jönsson	30 öre
Swenn Torstensson	22 öre

Kyrkotomter	19
Vid torget	13
Smedjegatan	7
S:t Iljan kyrka	10
Tiuffegatan	4
Vid lille åån	16
Västan åån	17
Vid Slottet	10
	96 tomter.

Bodekram	4
Öde	6
Vretar	60
Kvarnar	3

Giennashögs quarnen	
Grove quarnen	
Stadz quarnen	

Älvsborgs lösen 1571 Hielpe Skattenn

Som utgiordes utaff wester-
ås stad, hwilken utgiords
Utaff hwar tiugunde pening

Anno Cu

1571

Biskop Hans

Gulld	6 croner
Sölff	24 1/2 lod
Daler	2
Penningar	100 mark
Spannemåll	9 tunn 3 fat

Andreas Brodinus, dalkarl och lektor i värtalighet vid stadens gymnasium, berättar i en skrift om en av bränderna; (1668)

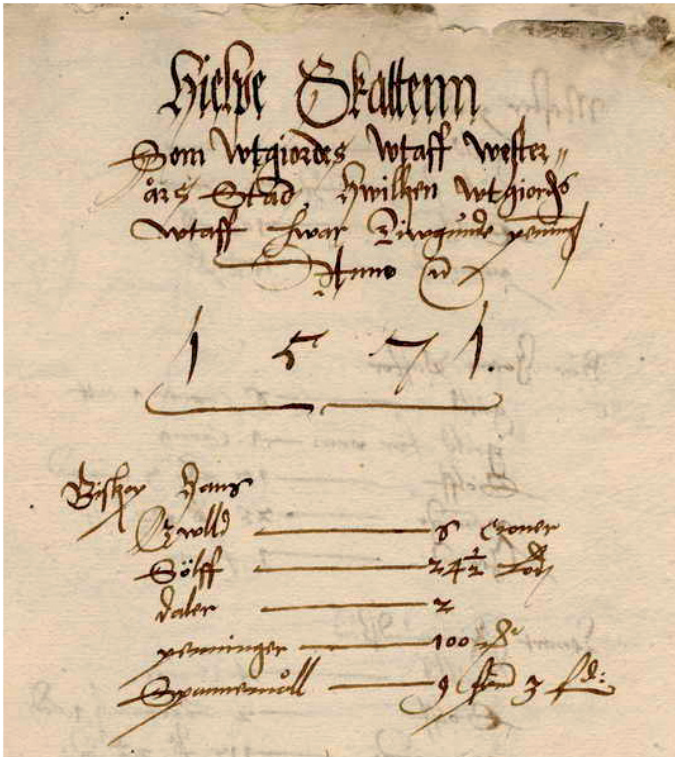
"Oförmodeligen vpkpom the 3 septem, klockan 3 effter m. Anno MDCLXVIII och på XII timmars Rum then förnembsta Stadsens Deel bortbrände"

Andreas Brodinus beskriver att 1668 nedbrändes hospitalskyrkan, rådhuset, de två förnämsta broarna, främmande köpmäns gods, 60 av de förnämsta, bäst byggda och belägna gårdarna på båda sidor om ån *"alt ifrån gamla Torget och til Lille-åen på then ena; och til Slottet på then andra Sidan hjämmerligen blefvo til Stoft och Aska förbrände"*.

Han beskriver även att eldsvådan 1569 var en herrens straffdom *"Igenom thenna Herrens wredes Eeld*

är thenna wår stadh Wästeråhs tillijka medh kyrckia, Rådhuus och alla gamla documen- ter och antiquiteter för itt hundrade åhr sedan widpas affbrände".

Branden började i Sma- debecks gård vid Stor- bron. Pigan Brita Hans- dotter bryggde brännvin. En spricka i skorstenen mot tak och höskulle or- sakade den våldsamma branden.

Västerås bränder

- 1372 eller 1380
- 1389 eller 1390
- 1468
- 1500
- 1511
- 1521
- 1569
- 1668 3/9
- 1669
- 1714

Nedan bild efter stadsbranden i Köping.

Järnvågen i Västerås

(C) Brage Lundström (C) Industrihistoriska föreningen i Västerås

1688 års stadsbrand med avbränt område, enligt förre stadsarkivarien i Västerås fil. dr. Sven Olsson.

Rådhuset, ritat av Olaus Rudbeck vid Stora Torgets västra del, nuv. Bondtorget.

I hörnet Stora Torget / Köpman-gatan byggde Abraham Abrahamsson Hülphers sitt hus.

Senare hade Hülphers sitt hus vid Stora Gatan / Köpmangatan.

Längst ner syns Slottet.

**Stadsbranden i Västerås,
3 september 1668.**

Karl XI gav 500 Rdl av egna pengar i bidrag för återuppbyggnad.

Staden beviljades tre års frihet att betala skatteintäkter till kronan och använda dessa intäkter till hjälp till drabbade. Ytterligare ett år beviljades för uppbyggnad av ett nytt Rådhus.

Kollekt fick upptas i alla landets kyrkor.

De som ville bygga stenhus i två eller tre våningar beviljades ett litet bidrag.

Några som byggde större hus var Jacob Henriksson Jernstedt och Abraham Abrahamsson Hülphers. Den senare i hörnet Stora Torget / Köpmangatan som byggdes 1669.

1688 års karta över Västerås

Längst upp på utsnittet av 1688 års karta syns bron vid "Nya Torget" dvs Fiskartorget.

Väster om ån är "Slottets grund" försett med G, de med K försedda byggnader benämns "Andra Rödige Logementers Grund Widh Slottet". I är "Herrar Landzhövdingarnes Residents"

N är "Stadz Wågens Grundh" och ovanför vågen "Siö Bodar". Hur många sjöbodar det fanns är antagligen svårt att få uppgifter om, men Ramnäs bruk hade redan under 1600-talet en eller flera sådana i Västerås hamn.

Järnvågen i Västerås

(C) Brage Lundström (C) Industrihistoriska föreningen i Västerås

Stadsbranden i Västerås, 13 april 1714.

Branden började på taket, på boktryckare Boetius Hagens hus vid Rektorsgatan. Fyra djäknar boende hos Erik Sebin i Skultunagården hade eldat i en osotad skorsten.

Kyrkan skonades och man trodde att branden inte skulle sprida sig. På grund av att blåsten tilltog spred den sig söderöver. Elden tog sig över på madam Wilkens stenhus tak vidare till Schenströms byggnad.

Därifrån kunde elden ”*sedan fly både mitt uti, ytterst, och på alla sidor i staden, hela staden öfver alt, lijksom i alt en stund antändande, och i liusan låga sättiande, så att hwar och en kom nästan för seent hem till sitt att salvera något.*”

Det spreds en från odör av bränt fläsk över staden. Mängder av svin innebrändes under de tolv timmar som branden rasade. Hela den förnämligaste delen av staden hade avbränts.

Staden beviljades fyra års frihet att betala skatteintäkter till kronan för tull och accis samt bakugns- och boskapspengar. Kontributionen som var den tyngsta delen eftergavs bara för två av åren.

Stadssekreteraren Mårten Willems skrev ett tårdrypande brev till Kungl. Maj:t 1718 där han beskriver det ekonomiska armod som finns i staden.

”*Till 1717 års contributions betahling hafwer till större dehlen våre hustrurs och barns kiörckio-kläder blifwit bårtpantade, ja, kokgrytan hoos många måst följja med, i pant.*”

Dhe få ibland oss handlande hafwa intet at handla med, arbetskarlarne förmå intet, för wanmächtigheet skull och brist på lifsmedell, och den ene kan intet hielpa den andra, utan våra hustrur och barns iemte vår egen nöd och brist på lifz bergning står oss dagligen med ängzlan före.”

Staden hade fått bidra med 56 båtsmän och hade att försörja 139 ryska krigsfångar. Man önskade få eftergift på 4 800 daler smt.

1714 års karta av Anders Andersin upprättad efter branden med nytt gatunät och kvartersindelningar, som inte kom att förverkligas förrän långt senare. Man byggde efter kartan från 1688 - Carlstens.

Återuppbyggnad av vågen och broar, som gav intäkter, prioriterades.

1. Först byggdes våghuset upp. Det betyder att vågen fanns i en träbyggnad. Den bör ha varit ganska stor och med öppningsbara sidor.

2. Sedan kom broarna som brunnit. Torgbron var den värst skadade.

3. Rådhuset och prästgårdarna byggdes också upp så snabbt som möjligt.

Återuppbyggnaden tog många årtionden i anspråk. 1720 rapporterar besökande att stadens gator var belamrade av byggmaterial

General Extract af Wåg Specialerne pro Ao 1714

Från 1714 finns två intressanta dokument som dels berättar om en dramatisk händelse i Västerås och dels redovisar invägning och förlagsmän det året. Den övre kopian av de två dokumenten innehåller en redovisning av det som invägs av Koppar, Mässing, Borgarjärn, Främmande järn samt summan av vågavgifterna i kopparmynt.

Totalt blev det:	Skp	Lisp	Skålp
Koppar	4 028	18	?
Mässing	632	12	1/2
Borgarjärn	8 611	6	---
Främmande	16 401	13 3/4	---
Kopparmynt	9 513 Rdl	: ? öre	

Det undre dokumentet som redovisar Koppar, Mässing, Borgare järn samt Främmande järn inleds;

"Efterskrefna hafwa på Westerås Rådhus angifvit Koppar, Mässing och Stångjern, som här under finns Specificerat, hwilket förbij Wågen eller owägit passerat, som den 13 april sidstledne, då wågen tillijka med staden olyckeligen afbran, och till den tiden wågen blef oprättat igen.

Bårgmäst. H Anders Banck

Slåtsfogden H Jacob Jernstedt

Rådman H Simon Classon Åberg

Mad. Maria Wilkens

Rådman H Johan Gundmunsson

Rådman H Johan Beürling

Rådman Israel Malmling

Johan Funck

Engelbert Gother

Samuel Wessmans Enkia

Magnus Schienström

Jacob Hoppes Enkia

Jacob Börk

Frantz Cock

Anders Svensson

Jacob Wolker

Tobias Lessler"

Staden hade brunnit och även våghuset hade blivit lågornas rov. Staden har för övrigt brunnit ett antal gånger, ex. 1569 och 1668. Vid det senare brann rådhuset ned med dess arkiv. Ett nytt rådhus byggdes upp av Olaus Rudbeck, vilket brann 1714, liksom många handlingar.

	Koppar Skp	Mässing Lisp	Borgarjärn Skp	Främmande järn Lisp	Kopparmynt Rdl
Januari			1066	4573	1288 16
Februari			528	2057	252 22
Martij	51 19	22 56 16	406	1463	658 2
April	424	19 136 12 14	72	26	256 1
Maj	271	17 11	12 16 19	553	257
Juni					
Juli					
Augustij					
Septemb					
October					
November	281	9	446 6 2	6089	6 7876 13 5487
Decemb					
Summa	4028 12	632 12	8611	67876 13	9513

Det övre dokumentet omfattar tiden januari 1714 till stadsbranden den 13 april 1714.

Därefter fram till december redovisas varje rådman eller förläggares järn som passerat vågen utan att vägas. Uppenbarligen fortsatte frakten av stångjärn och koppar obehindrat till Stockholm, trots att vågen inte hade återupbyggts.

	Koppar Skp	Mässing Lisp	Borgare järn Skp	Främmande järn Lisp
Anders Banck				68 14 1/2
Jacob Jernstedt	602	16 1/2		
Simon Classon Åberg	507	11 9 1/2	280 5 15	561 2 1/2 2003 2 1/2
Maria Wilkens				600
Johan Gundmunsson				2153 3 1/2 2084 13
Johan Beürling	254	1 13	166	7 535 16 1/2 1490 5
Israel Malmling	51			1347
Johan Funck	315			458 255 13
Engelbert Gother	280			770
Samuel Wessmans Enkia				556
Magnus Schienström				300 1/2
Jacob Hoppes Enkia	499	10 17		326 1/2
Jacob Börk				
Frantz Cock	507			
Anders Svensson				161 11
Jacob Wolker	448			400 500
Tobias Lessler	56	13 2 1/2		
Summa	5281 2	446 6 2	6089	6 7876 13

1816 års karta som visar alla bodar som låg vid Svartån

1816 års karta T 72-1:38

Norr om Kungsträdgården ligger Trädgårdsgatan, som stängdes av vid byggandet av badhuset och senare nuvarande stadshus.

Svartåns stränder var stensatta och försedda med bodar för järn och andra metaller för transport till Stockholm. Kanske framför allt för att förvara alla införselvaror som råg, korn, salt, humle m.m. för brukens arbetare och familjer samt för den ökande stadsbefolkningens egna behov.

De allra äldsta kartorna har en oregelbunden kontor efter Svartån, vilket kan indikera att det var en Järnvågen i Västerås

vanlig å med sluttande åbrink. Allteftersom kan man se på kartorna att ån får en rakare kontur. Sannolikt stensattes kanten vid utloppet tidigt för att kunna användas som kajplats. Enligt Graus beskrivning av Västerås var hamninloppet för grunt för mera djupgående fartyg. Man tvingades tidvis att frakta stångjärn på pråmar ut till de större fartygen och där lasta över järnet.

Man muddrade och minskade antagligen bredden på utloppet, ett gammalt sätt att få ån att muddra sig själv, dvs spola ut bottenmassor ut på djupare vatten.

1828 års karta visar bodarna vid Svartån samt dess ägare.

På kartan från 1828, finns ägar-
na av magasinerna angivna. Det var
handelsmän, rådmän och bruk från
olika delar av Bergslagen.

Magasinsägare var;

Brukspatrn Didr. Hülpers	10 st
Wågmästare Widell	7 st
Handelsman Öberg	8 st
Brukspatron Langenberg	4 st
Handelsman Norström	3 st
Änkefru Hülpers	2 st
Bergsv. Schenströms sterbh.	2 st
Fru Sibarts	2 st
Handelsman Anders Boman	2 st
Vikmanshyttans Bruk	1 st
Ludvika Bruk	1 st
Svanå Bruk	1 st
Falu Bergslag	1 st
Rederibolaget	1 st
Skultuna Bruk	1 st
Bjurfors Bruk	1 st
Rådman Bergwart	1 st
Handelsman. Ahlgren	1 st
Handelsman Clas Törnblom	1 st
Västerås Stad	1 st
Summa	51 st

Kartan visar många intressanta
uppgifter. Mitt i ån ligger Kanin-
holmen. Öster om denna holme
ligger den del av ån som antaglig-
gen var mest användbar för båt-

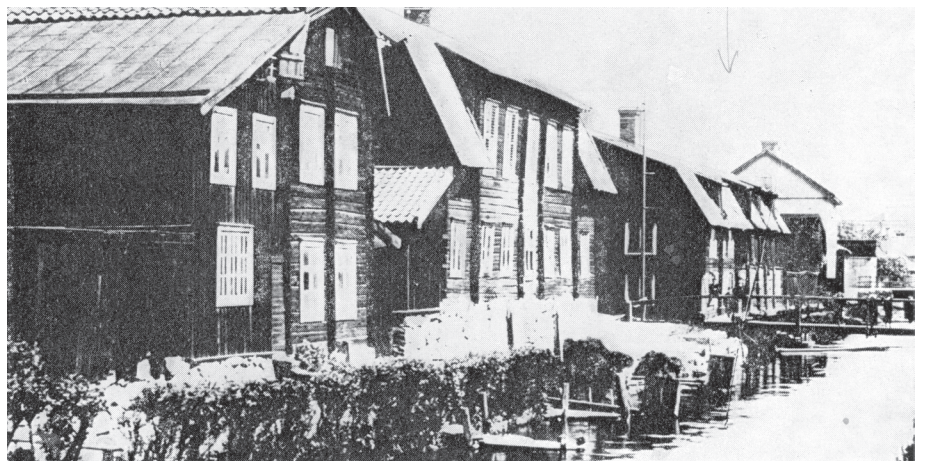
transporter. Vattendjupet är angivet. Efterhand kom den östra delen av ån att avsnörpas i dess övre inlopp och den kom att kallas "Pråmån". Rudolf Gagges teckning (på första sidan) visar hur Pråmån såg ut med dess bodar och större fartyg ute på redan. I samband med järnvägsutbyggnaden stängdes denna del av ån definitivt.

Tillkomsten av Strömsholms kanal och utbyggnad av det svenska järnvägsnätet innebar dessutom att metaller - stång- och tackjärn - inte kom att transporteras förbi järnvågen i Västerås.

En ny epok i Västerås historia hade inletts!

Mälarens betydelse för persontransporter till Stockholm avtog. Numera är det bara en nostalgitripp.

Till höger Lillån/Munkgatan ca 1890 med magasin ännu kvar.

Skeppare och befraktare i Västerås 1605

Namn	Skutägare eller skeppare på routen Västerås - Stockholm	Befraktare på routen		Kvarter
		Västerås - Stockholm	Västerås - Tälje	
Arent Persson	x	x	x	V
Anders Jonsson	x			V
Anders Målare	x			N el. S
Bengt Bengtsson	x			S
Bertil Belare		x	x	N
Biskopen				N
Christoffer Nilsson	x	x		V
Erik Andersson		x		-
Erik Jonsson	x			V
Erik Matsson		x		-
Erik Olsson	x			S
Gert Hansson	x	x	x	N
Grå Hans		x		N
Hans Andersson	x	x		N
Henrik Markusson	x			S
Hessle Olof	x			S
H. Ingrid, Hans Olsson		x		-
Johan Loho		x		N
Johan Brun			x	N
Markus Eriksson		x		S
Mats Andersson	x			S
Mats Björnsson	x			S
Mats Simonsson	x			S
Mårten Knutsson			x	N
Mårten Larsson		x		N
Mårten Svensson			x	N
Nils Eriksson	x			S
Nils Persson	x			S
Nils Ulfsson	x	x	x	V
Olof Eriksson	x			N?
Per Håkansson			x	N
Per Jonsson		x		N?
Per Ulfsson		x	x	S
Simon Depken			x	N
Tile Krop			x	N
Tomas Persson	x			S

Skeppare och befraktare 1605

Det fanns enligt sammanställningen 35 fartyg eller skeppare i Västerås 1605. Av dessa var de flesta, av naturliga skäl inriktade på transporter till Stockholm. En liten del, 6 stycken, var inriktade enbart på Södertälje, medan 4 befraktade bägge orterna. Som framgår av ett dokument från 1795 delade man upp ruterna vid en sammankomst mellan alla skeppare.

I statistiken i Kumliens bok finns anmärkningen att det fanns två Simon Depken, far och son.

Som framgår av andra dokument i denna skrift var Västerås indelad i tre stadsdelar, som benämndes kvarter.

Norra kvarteret var runt domkyrkan, Södra kvarteret var runt Nya torget/vågen. Västra kvarteret var på västra sidan av Svartån.

Källa för statistiken: Kjell Kumliens "Västerås genom tiderna II" sid. 607

Invägning i Stockholm

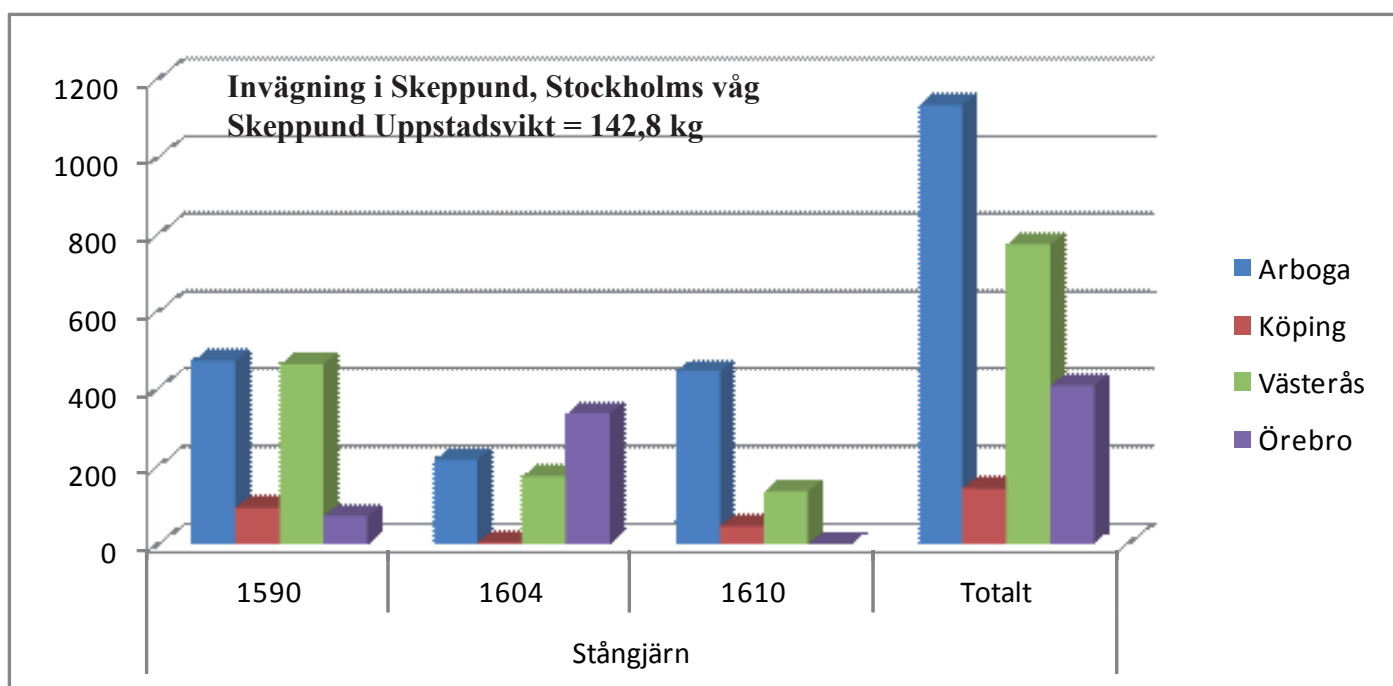
Invägningen på Stockholms våg av stångjärn 1590, 1604 och 1610, enligt Kumlien, visar en differentierad bild.

Statistik från andra källor och tidpunkter visar att det är ungefärligen samma volymer från Västerås, Köping och Arboga.

Västerås 464 skeppund år 1590 är 66,3 ton. (uppstad.) Totalt 110,3 ton.

Nedan redovisade år har Västerås även en del koppar. (från Falun?) Även en del osmundjärn redovisas från dessa orter, som inte tas med i denna tabell.

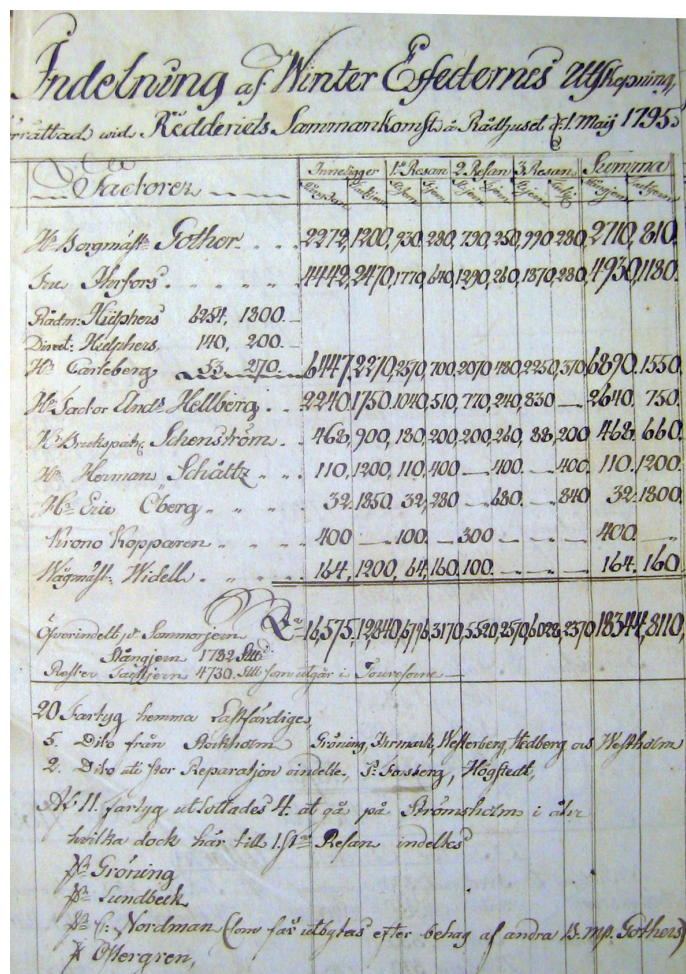
Källa: Kjell Kumliens "Västerås genom tiderna II" sid. 608

Redare och Skeppare i Västerås 1794

Fartygsnamn	Redare 1794	Skeppare 1794
Anna	Fac. Irfors	Eric Billberg
Enigheten	Commisör Schenström	Johan Nordwall
Carl	Direktör Hülpers	Anders Östergren
Patrioten	Direktör Hülpers	Sven Hedberg
Elisabeth	Hand. Svederus o J A Fahlrot	Mats Landin
Speculation	Borgmäst. Gother	Isaac Öberg
Sophia	Rådman Hülpers	Isaac Norman
Johannes	Ålderman Roseläs änka	Anders Glaas
Friheten	Brukspatron Schenström	Eric Ekbon
Idogheten	Brukspatron Schenström	Johan Berglund
Ulrika	Jack Hellberg, Skp Gröneng	Olof Norberg
Jungfrun	Fru Fahlrot	Johan Lundbäck
Vänskapen	Factor Ihrfors	Anders Rubenius
Christina	Handl. Svederus, J A Fahlrot	Jonas Säfbom
Jägaren	Direktör Hülpers	Johan Westerberg
Gustaf	Direktör Hülpers	Abraham Schultsberg
Cronsvan	Fackt. Hellberg, Handl. E Öberg	Per Sellin
Nordstiernan	Borgmäst. Gother	Carl Norman
Resolution	Fackt. Hellberg, Handl. Öberg	Hindrik Gröning
Hafsfrun	Borgmästare Gother	Lars Ol. Ihrmark
Magdalena	Factor Ihrfors, Handl. Öberg	Carl Åberg
Sjöhästen	Brukspatr. Schenström	Lars Westholm
Anna Catharina	Änkefru o J A Fahlrot	Carl Westman
Drufwan	Fact. Ihrfors o Skp Säbom	Abraham Norman
Wigilantia	Skp E Forsberg o Guldsmed Sundström	Petter Forsberg
Fredric Adolph	Direktör Hülpers	Johan Er. Granberg
Bona Fiden	Ålderm Hasselberg o Skp Lundbäck	Dan. Hasselberg

Ovanstående dokument benämns: "Indelning af Winter Effecternes Utskeppning. Upprättad wid Redderiets Sammankomst å Rådhuset d 1 maj 1795."

I den undre delen står att 20 fartyg låg hemma lastfärdiga, 5 låg i Stockholm och 2 låg inne för reparation.

Innehållet utom de tre resorna presenteras nedan.

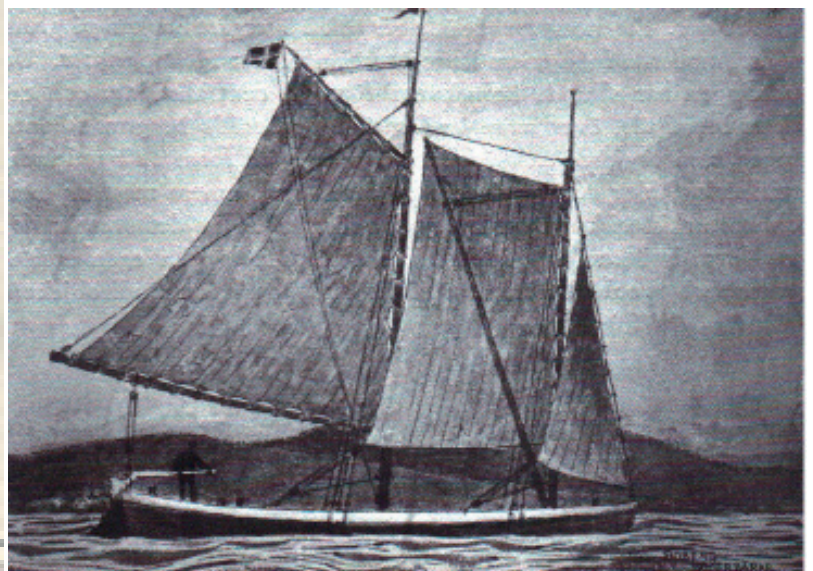
Skeppund stång- och tackjärn	Inneligger		Summa	
	Stångj	Tackj	Stångj	Stångj
Hr Borgmäste Gother	2 272	1 200	2 710	810
Fru Ihrfors	4 442	2 470	4 930	1 180
Rådman Hülphers	6 254	1 800		
Dir. Hülphers	140	200		
Hr Carleberg	53	270		
Hr Factor And. Hellberg	6 447	2 270	6 890	1 550
Hr Brukspatron Schenström	2 240	1 750	2 640	750
Hr Herman Schältz	468	900	468	660
Hr Eric Öberg	110	1 200	110	1 200
Hr Herman Schältz	32	1 850	32	1 800
Krono Kopparen	400		400	0
Wågmäst. Widell	164	1 200	164	160
Totalt inneliggande och för frakt	16 575	12 840	18 344	8 110

Ovan ett avsnitt ur Sigismund v. Voughs stora stockholmsgravyr från omkring 1650 utvisande en del av staden från målarsidan.

Till vänster modell av Mäljarjakt.

Nedan Ferdinand Bobergs teckning av Kanaljakt i Söderbärke.

”Bruks : Idkares,
Städers och Borgerskaps
ömse
Förmoner och Skyldigheter
i stöd af författningarna
utgifven av
Jacob Albrecht Flintberg,
Notarius i Kongl. Maj:ts och Rikets
Commerce - Collegio.

Boken från 1795 redovisar förhållanden bl.a. i städerna Västerås, Köping, Arboga och Sala.

**Västerås stad
Seglationsfrihet**

Därest äfwen icke Staden Westerås fördelaktiga läge wittnade om dess uråldriga sjöfart; så gifwer Konung Gustaf den förstes öppna bref af den 4 September 1548, hwarigenom Westerås-boerne förundes frihet, at segla med deras skjebb och skutor ifrån Stockholm efter sådana waror, som dem tjenliga woro, utländes wankade, och de icke af Stockholms Borgare för et skäligt värde kunde bekomma, dock tilkänna, at Staden den tiden ansågs äga nog seglations-styrka, at kunna besöka främmande hamnar.

Stadens Bropenningar för Jern och Metaller

Til bryggans underhåll blef Westerås aldräfst, igenom Kongl. Resolution den 20 Martini 1617, bewiljat Bropenningar af det Jern som därifrån utskjepades, hwilken afgift, igenom Kongl. Resolutionen den 27 Martini 1641 § 13 äfwen sträcktes til Kopparen, och determinerades til 2 öre Sm:t för hwart Skjebbund koppar och 1 öre Sm:t för Skjebbundet Jern, som inskjepades i Westerås, ehvem de tilhörde.

Medelst 5 § i Kongl. Resolutionen den 7 October 1720 ärhöll Staden afslag i dess ansökning, at bekomma 1/3-dels öre Silfwermynts tilökning i det 1 öre samma mynt, som wid 1714 års Riksdag blifwit tilökt.

Wågpenningar för Metaller och Bergsprodukter

Af all Koppar, som ifrån Westerås utskjepades, och hwilken oundwikeligen skulle wägas på Stadens Wåg, tillådes Staden igenom Kongl. Resolution den 17 december 1634, i så kallad Accis 4 öre Skjebbundet.

År 1641 den 27 marcii utföll för Westerås Stad en Kongl. Resolution, hwars 13 § förklarade, att all Koppar och Jern, antingen det hörde Kronan, Ridder-

Boken ingår Västerås stadsbiblioteks samlingar,
och finns renskriven på Bergslagsrötter.

www.genealogi.se/bergslagen

Där finns även beskrivning av Örebro,
Arboga, Köping och några andar orter m.m.

skapet och Adeln eller andre til, af hwad stånd och condition de wara kunde, såsom aflades i Staden, eller ock eljest, såsom last brötes, skulle föras på Stadens Wåg, där wägar och Wågpenningar betalas, nemligen 2 öre Silfwermynt för hwart Stjebbund Jern; men annars Koppar och Jern, som straxt fördes igenom Staden, den ena Tullporten in och den andra ut, skulle för samma last och tunga fritt igenomföras.

(Ex. Örebro om Hjelmare Slusswärks-Inrättning.)

Hjelmare Slusswerk, 1/4:dels mil ifrån Arboga belägit, wid Arboga Graf, war redan i Konung Gustaf Adolphs tid under byggnad, som ses af samme Konungs Bref, daterat Fältlägret Possewitz wid Wittemberg den 31 Augustii 1631, och fortsattes under Drottning Christinas minder-årighet med den styrka, at Kongl. Regeringen år 1635 lät mynta 26 Skjebbund Koppar til Arbetsfolkets aflöning; tolf Slussar blefwo äfwen under Hennes Regementstid färdiga; men som Grafwens djup war otillräckelig för skjutors och fartygs genomfart: De fläste måste utlastas och framspelas öfwer runda på bottnen lagde kaflar, en olägenhet, som ökade transport-kostnaden, tröttade Folket och förderfade Fartygen, se ..... samt gaf Örebro Stad anledning, at wid 1680, 1683 och 1686 årens Riksdagar klaga öfwer den skada, hinder och olägenhet, dem, igenom Hjelmare Slusswerks bristfällighet, orsakades, som ses af Kongl. Resolutionerne den ..... igenom hwilken sistnämnde Kammar-Collegium anbefaltes, at foga en forderson och alfvarsam anstalt till Slusswerkets fullbordan; så börjades år 1691 med Slussarnes ombyggnad; hwilkas antal ifrån 12 minskades til 8 1/2, och blefwo färdiga år 1701.

Räkning för Västeråhs Stads Opbörd (Intäkter och Kostnader maj 1641- apr. 1642)

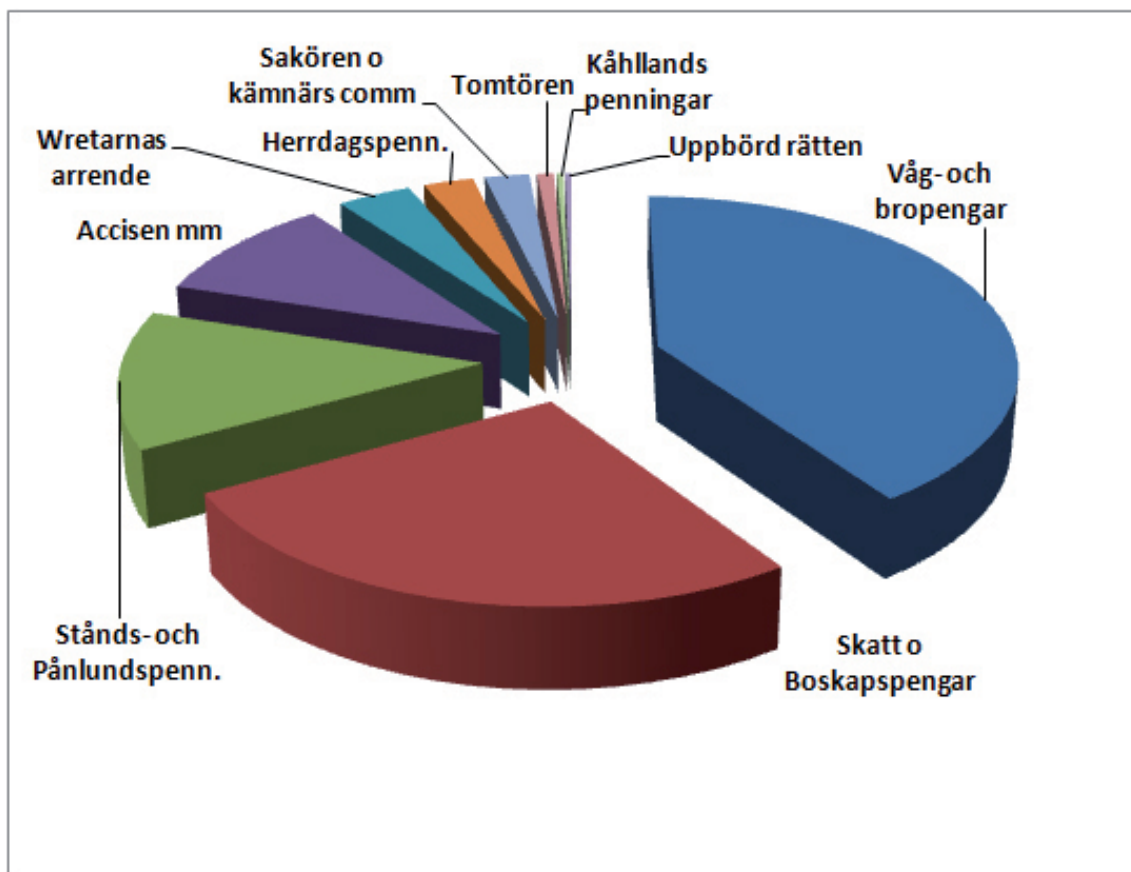

Silvermynt
Dal. Öre Rundst.

1642 års Contribution, sampt årsskatt och Boskaps penn.	1 356: 4: -
Kåhlandspengar	17: 6:12
Herredagspengar	131: 14:-
Wretarreude	194: 24:-
Thomptören	44: 11:-
Stånds och Pånlands penn.	656: 28:-
Sakören och Kiämners commers	116: - :-
Opbörd för rätten	17: - :-
Tertialen af Accisen samt Bakugns p	506: 20:
Wåg- och Broopenningar	2 061: 2: 18
Summarum	5 101:15:4 1/2

(5 101 riksdaler 15 skilling 4 1/2 rundstycken)

Våg- och bropengar	40,4%
Skatt o Boskapspengar	26,6%
Stånds- och Pånlandspenn.	12,9%
Accisen mm	9,9%
Wretarnas arrende	3,8%
Herrdagspenn.	2,6%
Sakören o kämnärs comm	2,3%
Tomtören	0,9%
Kåhllands penningar	0,3%
Uppbörd rätten	0,3%

Räkning för Västeråhs Stads Opbörd (Intäkter och Kostnader maj 1641- apr. 1642)

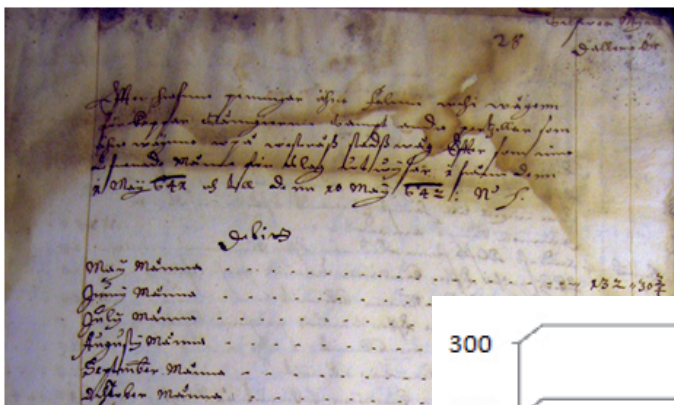

Ordinarie Leffwerer:	Silf.m.
(kungen/staten)	Dal. Öre Rundst.
Bokhållaren Johan Hindriksson	1 000: - : -
Jacob Berg Boskapspenn.	95: 9: -
Sakörespengar	21:18:16
Totalt	1 116:27:16

Aflöningar	Silf.m.
Borgmästaren Johan Andersson	813:21:15
Borgmästaren Mag. Daniel Kämpe	494:12: -
Rådmanen Anders Olofsson	116:16: -
Samt bl.a.	
Organisten Hans Hartenbek	150: - :-
Wägaren Hindrich Bengtsson	150: - :-
Stadsskrifwaren Peder Danielsson	100: - :-
Skarprättaren (nästa sid.)	20: - :-
Spöögubben (nästa sid.)	2: - :-
Totalt	1 648:17:15

Extra ordinarie Leff.	Silf.m.
Borgm. Daniel Kempe för herredagarna	99: 28: --
Ersättning till John Mattsson	22: 16: --
Ersättning till Jacob Berg	33: 4: --
Ersättning till Christopher Hinriksson	204: 8: --
Ersättn. Chr. Hinriksson	25: - : --
Sk. Olof Ros transp. av båtsmän t S-holm	8: - : --
?stugan och Kämnärskammaren	35: 5: 8
Totalt ca	2 337: --:--

Intäkterna på 5 101 riksdaler fördelades: Ord. Leff. ca 1 116:- är 22 %, Aflöningar ca 1 648:- är 32 %, Extra ord. ca 2 337:- är 46 %.

I dokumentet. ovan står ? :

Eftersrifne penningar ähro falne uthi wågom för kopparn stångierne samt enda parts ...der som wägne upå wästeråhs stadswåg. Efter som mina .....

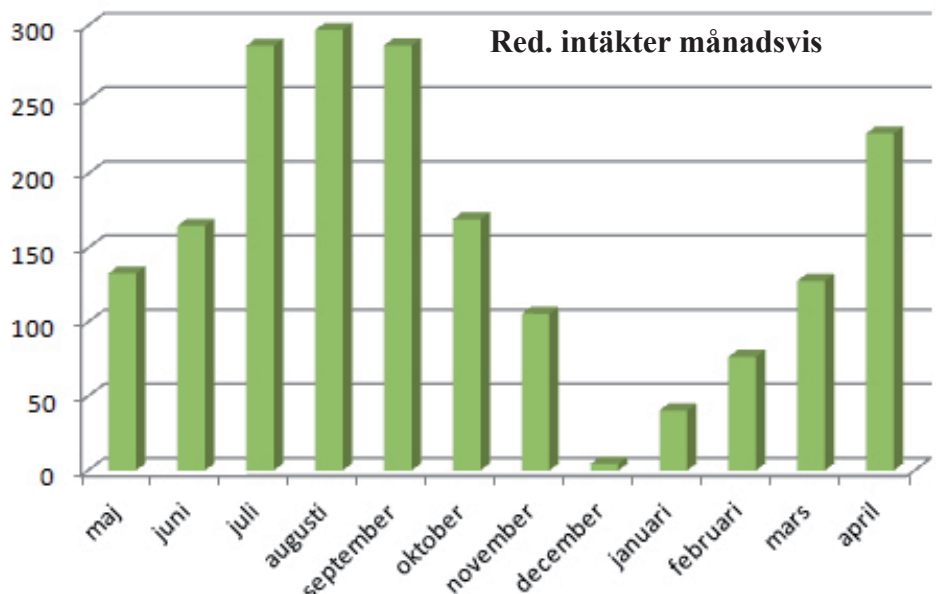
I frånn denn 1 maj 1641 och till denn 10 maj 1642 : N S

Debet

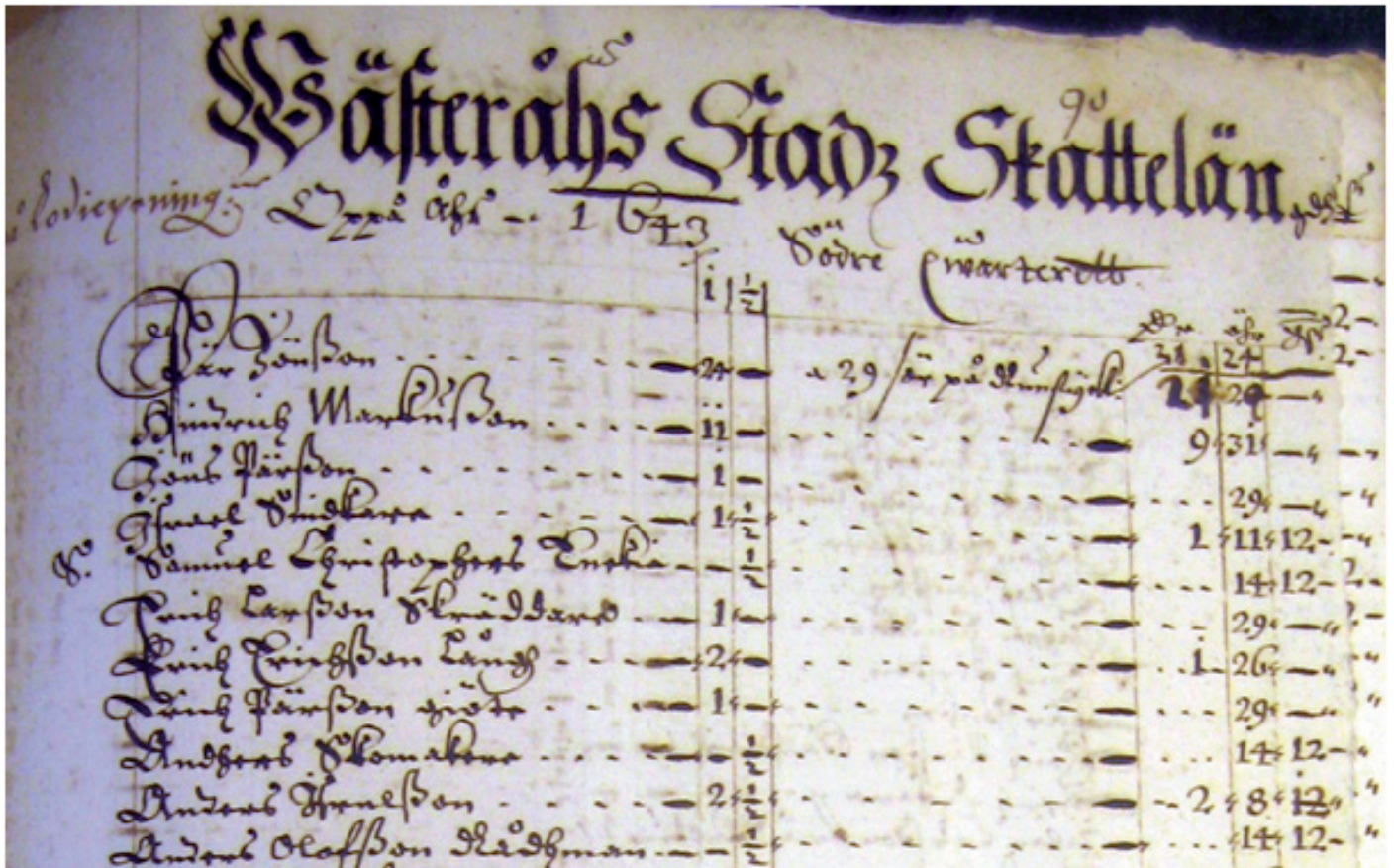
Månader Daler:öre silf.m.

Augusti (ex) 297: 2 ½

Totalt 2 061 daler under året.

Wästeråhs Stads Skattelän uppå åhr 1643.

Kvarter	Mantal	Riksdaler	öre	rundst
Södra Qvarteret	112	148	9	18
Norra Qvarteret	78	134	28	12
Wästra Qvarteret	82	113	9	---
Summa	272	396	19	6

Skatt 29 öre/öretal. (1 dal = 32 öre, 1 öre = 24 rst)

Största skattebetalare

Pär Bärg senior	Norra Q	30 ö	27: 6:-	Längst upp på listan
Pär Jönsson	Södra Q	24 ö	21:29	
Christjan Månsson	Norra Q	20 ö	18: 4:-	
Adolph Willemsen	Wästra Q	11 ö	9:31:-	

Namn	Tomtören/öresland	daler/öre/penn
Per Jönsson	24: -- ö	21:29:--
Hindrich Marksson	11:-- ö	9:31:--
Jöns Persson	1:-- ö	:29:--
Israel Snidkare	1:1/2 ö	1:11:12
Samuel Christofferssons änka	1/2 ö	14:12:--
Erich Larsson Skräddare	1:--- ö	:29:--
Erich Erichon Långh	2:-- ö	1:26:--
Erich Pärsson giöte	1:-- ö	:29:--
Anders Skomakare	1/2 ö	:14:12
Anders Israelsson	2:1/2 ö	2:8:--
Anders Olofsson Rådman	1/2 ö	14:12

Mantalslängden 1643 Västeråhrs

1631 slaget vid Breitenfeld (Leipzig)

1640 uttas var 10 man till krigstj.

1642 andra slaget vid Breitenfeldt

1645 freden vid Brömsebro

1648 Westfaliska freden (30-åriga krig.)

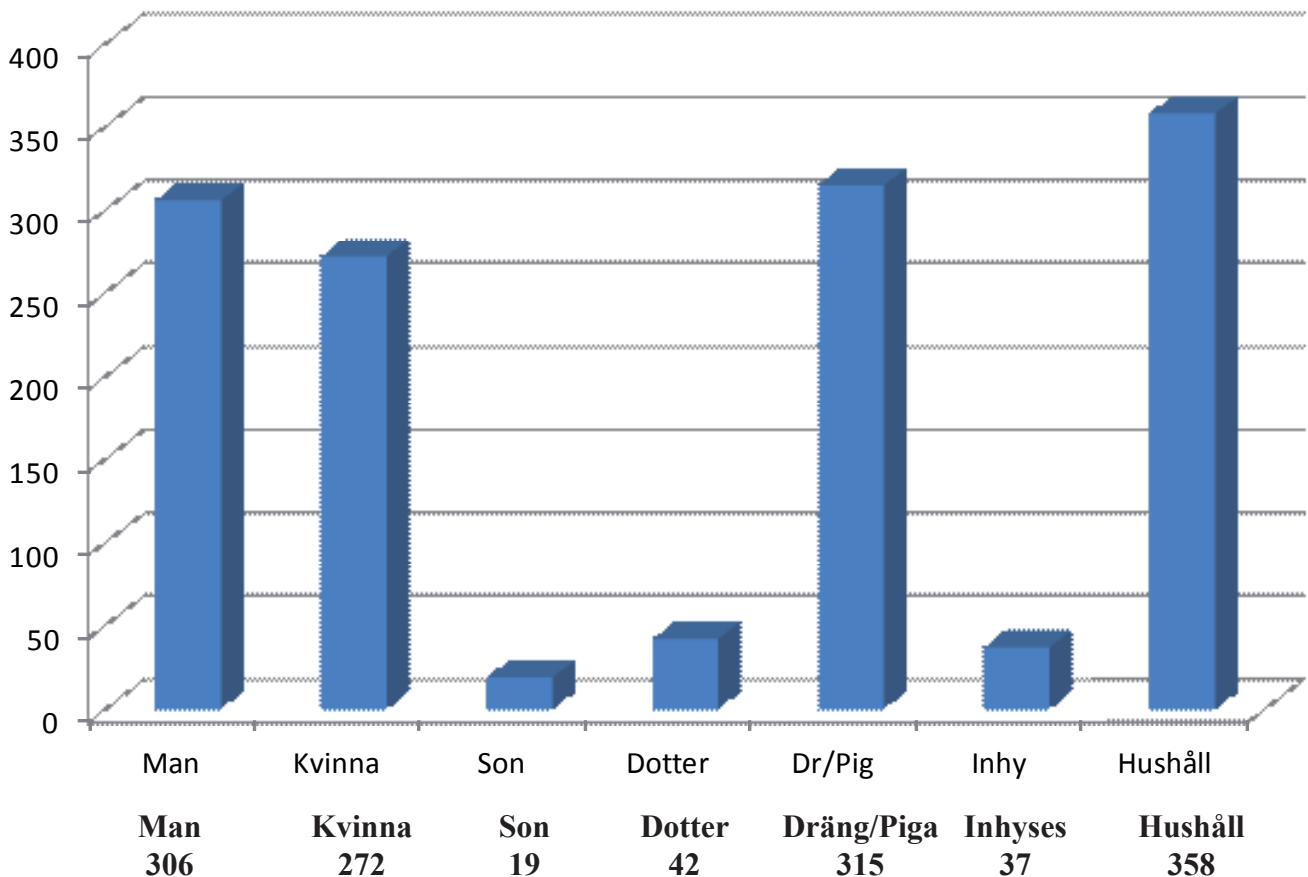

Borgmästare Johan Andersson
1 Hu 2 Döttr 3 Dr/Pig

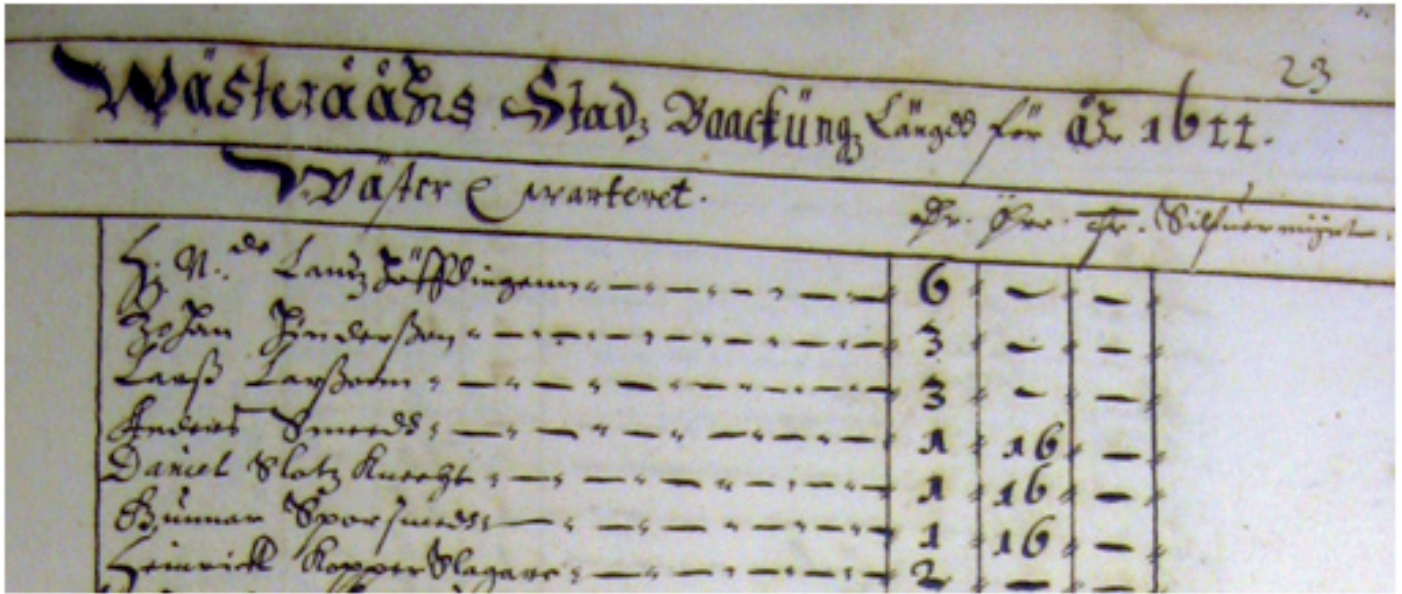
Borgmästare Daniel Kämpe
Ogift/änkeman? 2 Dr/Pig

Borgmästare Pedher Jonsson
8 Dr/Pig

Södra		Dräng	Piga	Kvinn	Dotter	Hu	Inhy
Johan Andersson	1	2	3				
Daniel Kämpe		2					
Pedher Jonsson		8					

Wästeråhs Stads Baackungs Längd för år 1644.

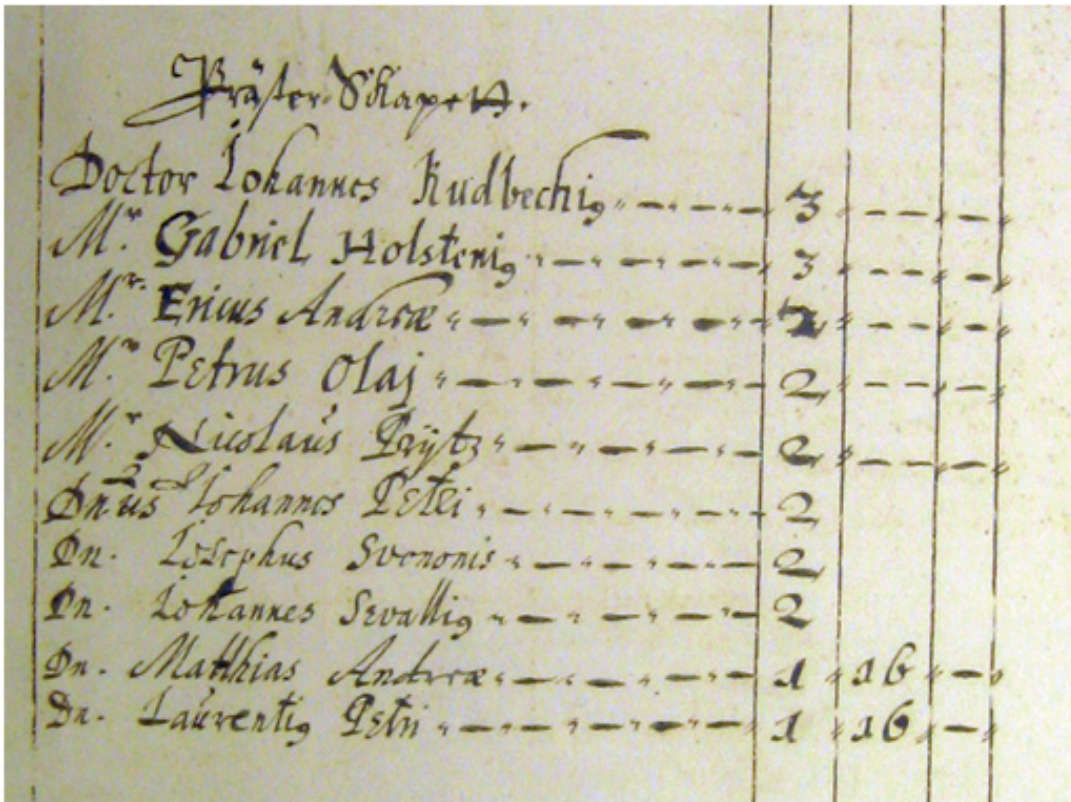

Wästra Qwarteret	daler	öre
H. N. de Landshöfdingen	6	--
Johan Hindersson	3	--
Lars Larsson	3	--
Anders Smedh	1	16
Daniel Slotz knecht	1	16
Gunnar Sporsmedh	1	16
Hindrich Kopparslagare	2	--

Prästerskapett

Doctor Johannes Rudbechi	3	
Mag. Gabriel Holsteini	3	
Mag. Ericus Andrea	2	
Mag. Petrus Olai	2	
Mag. Nicolaus Prytz	2	
Dek. Johannes Petri	2	
Dek. Josephus Svenonis	2	
Dek. Matthias Andre	1	16
Dek. Laurentiz Petri	1	16

Summa 122 1/3 à 15 skill 458 24

Bergstullar och Järnvågar

1635 utfärdades en kunglig förordning "det all Jerntull må herefter i Bergslagen aff alt det Jern som i vårt Konungerijke tillwerckat blifwer af köparen som Jernet uthförer, och icke sälliaren, uthleggias och betalas ... och skal köpmannen uti oprättade vägar erläggia denne tull åth Opbördsmännen dersammanstädes."

I samband med denna förordning fastställdes att järnet i fortsättningen skulle vara befriat från tull i sjöstäderna. Järntullar låg utmed de viktigaste stråkvägarna, mot Västerås och Köping vid;

- Sand, vid gränsen mellan Västerfärnebo och Fläckebo socknar, mellan Salbohed/Fläckebo.
- Vik, vid gränsen mellan Västanfors och Söderbärke socknar vid sydändan av Barken.
- Hökebo, söder om Virsbo och norr om Seglingsberg.
- Gisslarbo, mellan Kolsva och Gisslarbo.

Men även på andra ställen fanns tullar, ex. i

- Ramnäs, på vägen från bruksområdet, mot Ramnäs kyrka och vägen Skultuna/Västerås.

Bergstullen i Hökebo låg, enligt Bengt Antonsson i Virsbo, på västra sidan av Kolbäcksån.

Norr om Seglingsberg ska man ha transporterat stångjärnet med färja över ån, istället för att köra över Gammelbo ner och förbi Ramnäs samt Skultuna på väg ner till vägen i Västerås och Mälaren.

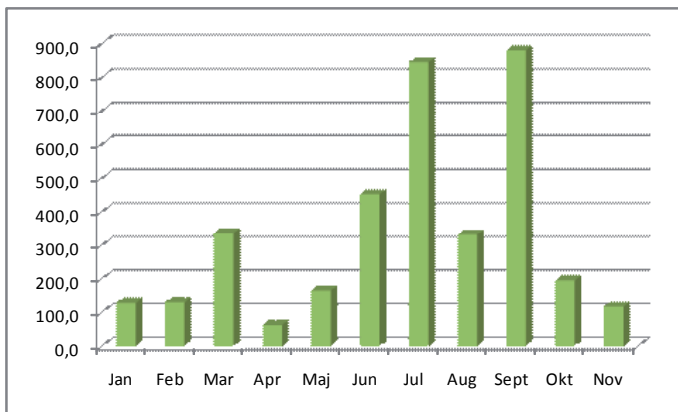
Bergstullen vid Gisslarbo torde ha legat på den plats som på kartan anges heta Tullen. Den ligger vid vägen Köping/Kolsva upp mot Bergslagen. I Gisslarbo kan man ta vägen till höger på östra sidan av Lillsvan och Långsvan upp till Färna. Åker man rakt fram kommer man till Bernshammar, Karmansbo, Uttersberg och Skinnskatteberg.

Från bergstullen i Sand finns bara handlingar kvar för sommarmånaderna 1636 och 11 månader för 1637. Av denna invägning framgår att man passerade med största mängden i sept. och i juli. Enligt Allan Weinhausen berodde det på att man fick mera betalt för järnet under seglationssäsongen.

Enligt Oskar Björnånger, som bl.a. skrivit "Köping från forntid till nutid" utgick bergstullen med 1/32 eller 1 öre per daler som stångjärnet värderades till. 1639 värderades stångjärnet till 24 daler i Gisslarbo och tullavgiften således till 24 öre. Av detta betalades 1/6 vid Gisslarbo (4 öre) och 5/6 i Stockholm (20 öre).

Bergstullen i Sandenäs (Sand) låg vid vägen Västerås/Sätrabrunn upp mot Dalarna. Kartan T68-63:1 från 1699 visar vägens placering vid A. Tog man till vänster efter den prickade vägen kom man till Västerfärnebo och snett till höger, efter Kopparbergsvägen, till Stora Tuna, Orsa, Hedemora m.fl. socknar. Kopparbergsvägen anses vara en av landets viktigaste vägar eftersom det var på denna kopparn från Falun och stångjärnet transporterades till Västerås

Fördelning månadsvis av invägning vid bergsvågen i Sand, jan-nov 1637.

Man försökte vintertid undkomma bergstullarna genom att åka på tillfrusna sjöar och vattendrag. Tillfälliga tullar upprättades därför vid sådana frekventa smitvägar. Björnånger skriver vidare att en forsedel i två exemplar skulle medfölja varje järnparti. Tullmästaren kontrollerade forsedelns uppgifter bl.a. järnstämplor och kvalitetsbeteckningar liksom kvantiteten. Ett ex. bifogades uppbördslängden och det andra skulle visas upp för vågmästaren vid stadsvågen, innan mottagarna i städerna fick ta emot leveransen.

Varför man inte transporterade järnet på åarna, sommartid, berodde på att man fick lossa lasten och bära den förbi varje vattenfall. Från Baggå ovanför Skinnskatteberg skulle man ha varit tvungen att lossa och bära det förbi fallhöjden ner till en ny pråm eller båt omkring 10 gånger, innan man var framme vid Mälaren.

Järnvågar

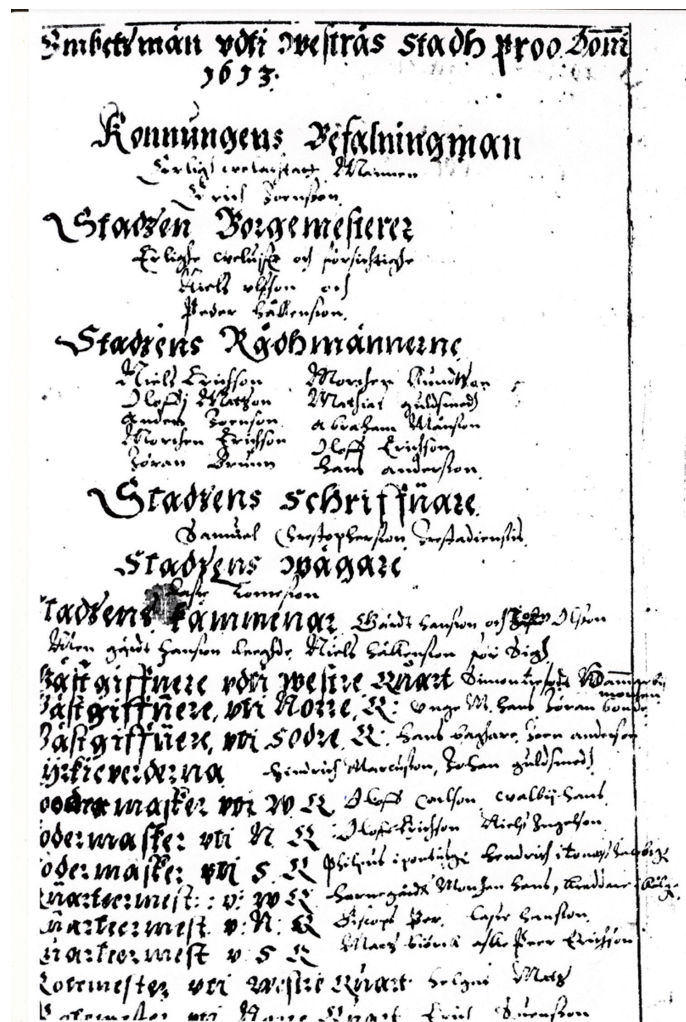
I uppstäderna - i Västmanland i Västerås, Köping och Arboga - fanns järnvågar, av naturliga skäl i närheten av hamnen. Vid dessa betalade de som förde ut produkterna bro- och vågpenningar. Städerna tog en avgift för att man utnyttjade deras investeringar i broar, vägar och gator samt hamnplats. Stadens borgare betalade en lägre avgift än de som kom utifrån. Eftersom det på grund av återkommande stadsbränder endast finns kvar ett begränsat antal handlingar, kan man inte med bestämdhet säga vilka avgifter som uttogs vid olika århundranden.

Järnet vägdes av Vågmästare och kontrolleras av Järnvräkare. Enligt Björnånger var vräkare ett impopulärt arbete, och man hade svårt att rekrytera folk till detta. I Västerås har jag inte påträffat några dokument som bekräftar att sådan fanns där.

Det mesta av järnet skeppades över Stockholm, som var den största och viktigaste järnvågen i landet. Fram till 1662 var den förlagd till Järntorget. Därefter, fram till 1865, vid Slussen. Slutligen, till 1885 låg den vid Djurgårdsvarvet. 1663 sysselsattes i Stockholm 100 järnbärare under befäl av en järnålderman och 10 rotmästare. 1855 var arbetsstyrkan 192 man.

Vågmästare finns upptagna i de äldsta husförhörlängderna i staden. Däremot har jag inte kunnat se några uppgifter om yrkestiteln järnbärare.

Under Vågmästaren fanns dock ett antal personer, varav man kan anta att vissa var järnbärare och liknande, underställda vågmästaren.

Västerås stads Tänkebok från 1613 har olika befattningshavare antecknade. Först kommer "Konungens Befallningsman" sedan två "Stadsens Borgmästare", tio "Stadsens Rådsmän", "Stadsens skrifvare". På femte plats i hierarkin kommer "Stadsens Vägar", som hette Lasse Tomasson. Dessa följs av "Stadsens kämmnärer" som var en sorts skatteindrivare följt av gästgivare och andra ur borgerskapet.

Den äldsta uppgiften om intäkter från vågen är från "Wästerås Stads Upbörd" från maj 1641 till maj 1642. Under det året var intäkterna 1 356 Riksdaler 4 öre Silvermynt. (Se ett efterföljande avsnitt)

Vågböckerna

Den äldsta uppgiften om fördelningen mellan Koppar, Mässing och Järn är från 1647, då 8 024 skeppund koppar, 398 skp Mässing och 19 529 skp 18 lisp järn (2 789 ton) vägdes in. Det gav 5 654 riksdaler silvermynt till staden.

Vågboken från 1654 är den första som anger namnen på faktorerna. I denna finns uppgifter om månad och dag för invägningen, namn på förläggare/faktor, stångjärnets vikt samt antal stänger. Boken innehåller ett antal intressanta namn som Christier Månsson, ägaren av några av hamrarna i Ramnäs. Även Abraham och Jacob Momma, två av de tre berömda holländska bröderna Momma, som adlades till namnet Reenstierna, är nämnda. Abrahams dotter är Årstafrun - Märta Helena Reenstierna.

Mellan maj 1654 till april 1655 vägde man in 23 844 skeppund 2 lisp., dvs 3 405 ton. Christier Månsson stod för ca 10 % av volymen eller 2 440:9:10 dvs 348 ton och sammanlagt 17 641 stycken järnstänger.

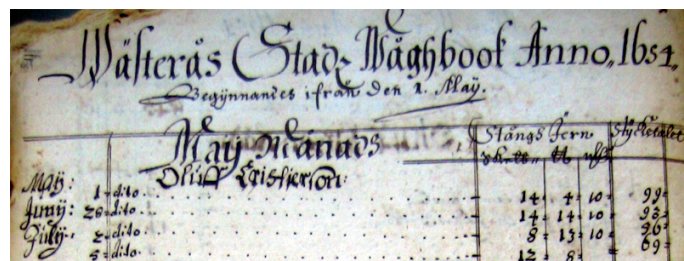
Under redovisningsåret maj 1655 till och med april 1656 vägdes 25 966 skeppund (3 708 ton) in vid vågen i Västerås.

Månader	Skp	Lisp	Daler	Öre
Maj	2484	1	388	4
Juni	3288	-	513	0
Juli	2397	14	374	20
Augusti	2522	4	394	12
September	3279	10	512	13
Oktober	1497	19	234	2
November	270	10	42	16
December	2159	13	337	14
Januari	2427	-	379	9
Februari	1778	6	277	24
Mars	2560	18	400	4,5
April	1301	3	203	10

Dessa tre bilder och diagram visar vågboken vid Västerås våg 1655 - 56, med summering av skeppund och lispund, månad för månad, samt vågintäkterna.

Stapeldiagrammet visar att juni följt av september var de mest frekventa månaderna detta redovisningsår. Som vanligt var november och april med deras sämre väglag de minst frekventa månaderna.

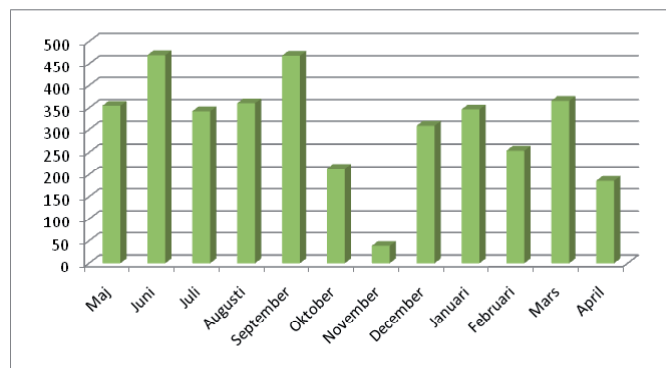
Omräknat till ton ger en bättre uppfattning om volymerna. Varje stångjärn vägde 18 till 20 kg, vilket innebär 23 500 järnstänger under juni eller 783 per dag eller 35 foror per dag till vågen om man tog ca 500 kg per vagn.

Kopia av "Wästerås Stadsz Wågbook Anno 1654" som inleds med Olof Christiersson. Abraham Momma leverade även detta år. Det kan vara från Färna eller Norns hammare, vilka han ägde. Momma blåste bl.a. i hyttan i Bastmora som han övertog 1647 efter Hans Neuman.

Månad	Skp	Lisp	Daler	Öre
Maj	2484	1	388	4
Juni	3288	-	513	0
Juli	2397	14	374	20
Augusti	2522	4	394	12
September	3279	10	512	13
Oktober	1497	19	234	2
November	270	10	42	16
December	2159	13	337	14
Januari	2427	-	379	9
Februari	1778	6	277	24
Mars	2560	18	400	4,5
April	1301	3	203	10

Kopia av "Wästerås Stadsz Wåghintäkter 1643 - 1644" som gav 4 515 Riksdaler 13 öre till stadens kassa. September gav 881:25 1/2 och augusti 833:3 medan december enbart 12:16.

Mån	Skp	Lisp	Ton	Daler	öre
Maj	2 484	1	355	388	4
Juni	3 288	-	470	513	0
Juli	2 397	14	342	374	20
Augusti	2 522	4	360	394	12
September	3 279	10	468	512	13
Oktober	1 497	19	214	234	2
November	270	10	39	42	16
December	2 159	13	308	337	14
Januari	2 427	-	347	379	9
Februari	1 778	6	254	277	24
Mars	2 560	18	366	400	4,5
April	1 301	3	186	203	10
	25 966	17	3 709	4 057	0,5

1670 vägdes 29 008 skeppund in, vilket motsvarar ca 4 142 ton. 1672 hade volymen ökat till 39 029 skeppund, vilket motsvarar 5 573 ton.

Juni var en av de mest frekventa månaderna, fram till mitten av 1700-talet.

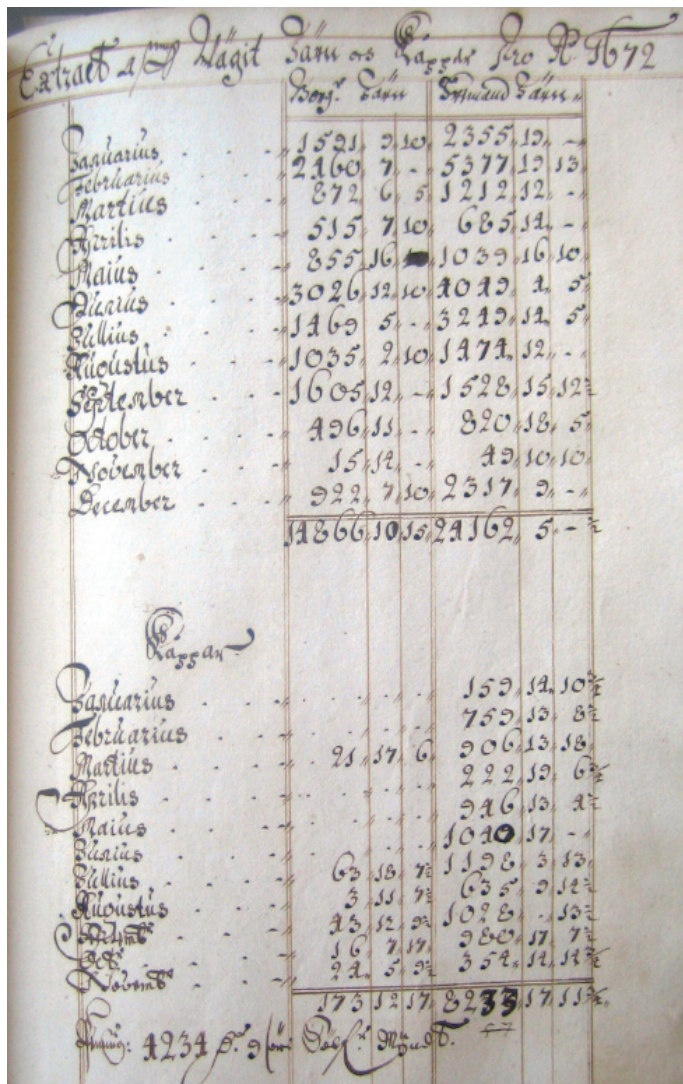
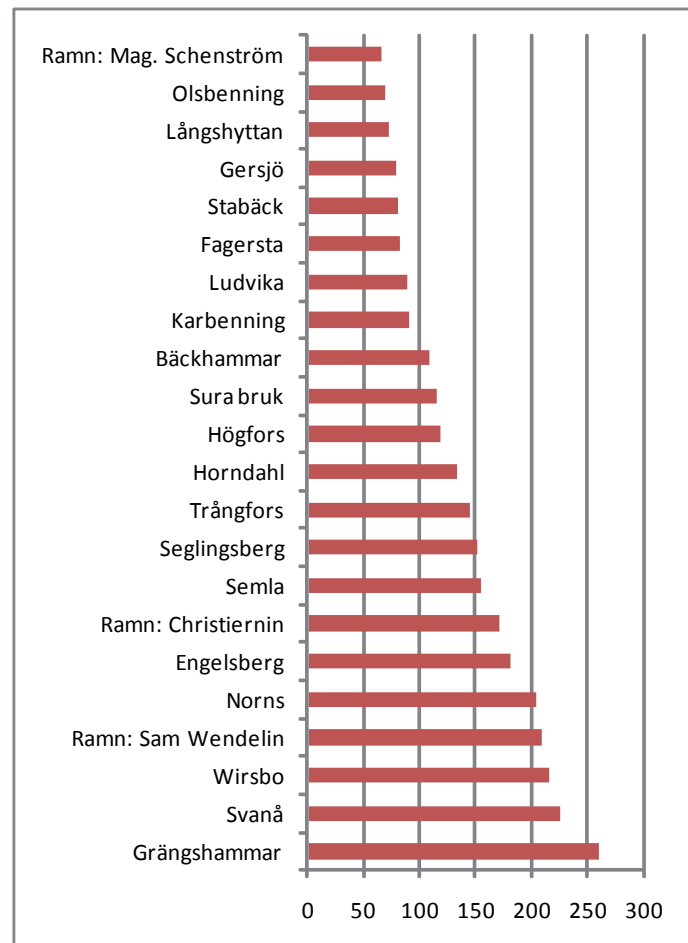

Wågboten från 1745 visar invägning av stångjärn totalt för hela året, från olika hamrar eller bruk sockenvis.

Förteckningen inleds med Stora Tuna socken och Grängshammars bruk, söder om Borlänge. De levererat 1 820 skeppund 19 lispund, vilket motsvarar ca 260 ton uppstadsvikt, vilket var mest av alla det året.

Totalt invägdes 32 961 skeppund 3 lispund 10 skålp. Omräknat blir det ca 4 707 ton å 142,8 kg/skp.

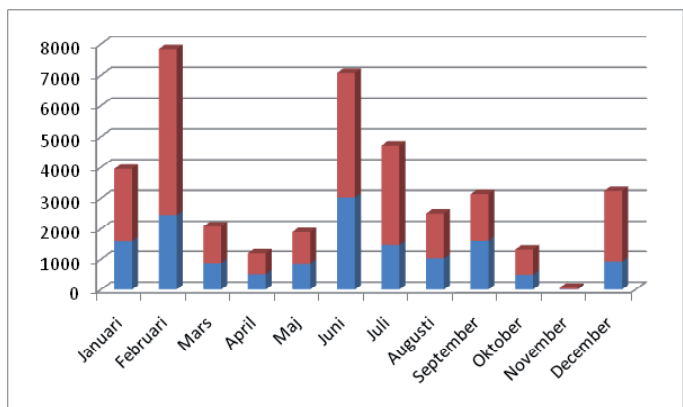
Diagrammet visar de 22 största stångjärnsleverantörerna i ton under 1745. OBS fyra från Ramnäs.

Wågboten för 1672 visar i den övre delen stångjärn fördelat på Borgarjärn och Främmande järn månadsvis.

Den nedre gäller koppar med samma indelning. Allt i Skeppund, Lispund och Skålpund.

Längst ner "Penningar 4 234 Daler 9 öre Silfver Mynth".

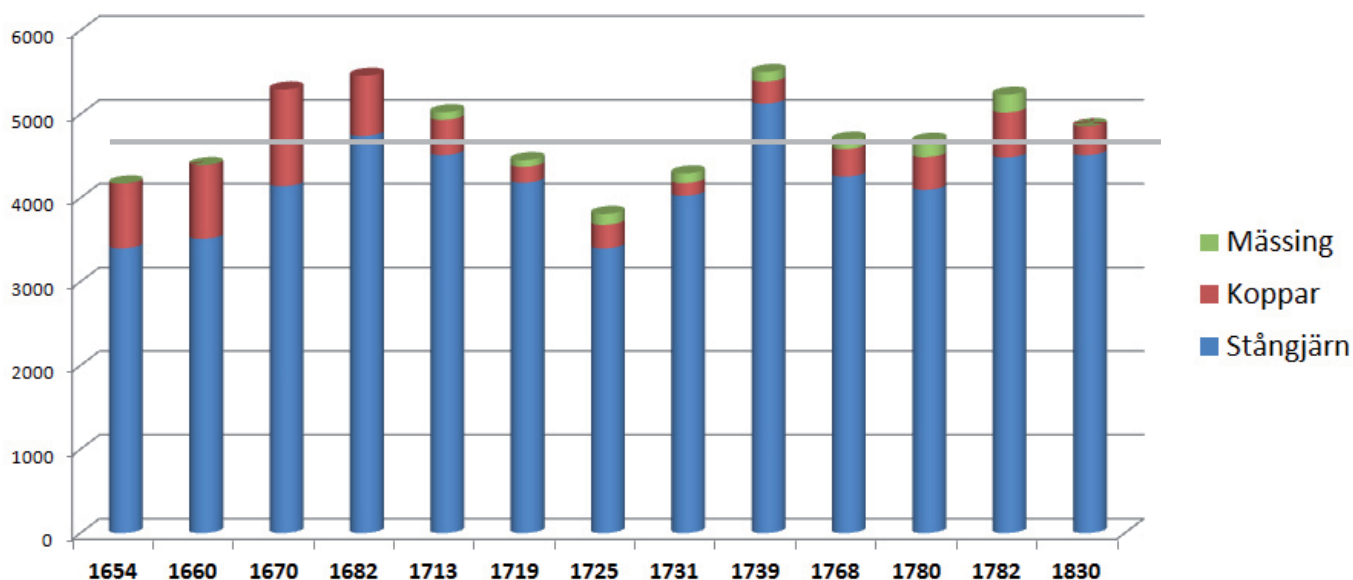

Wågboten månadsvis för 1672 och enbart stångjärn. Borgarjärn den undre (blå) delen och Främmande järn den övre röda delen. Allt i skeppund.

Borgarjärn var stångjärn som vägdes in av bogare i staden dvs förlags - eller handelsmän som redan betalat till stadens broar och därför bara betalade vågavgifter. De utifrån fick betala såväl bro- som vågavgifter.

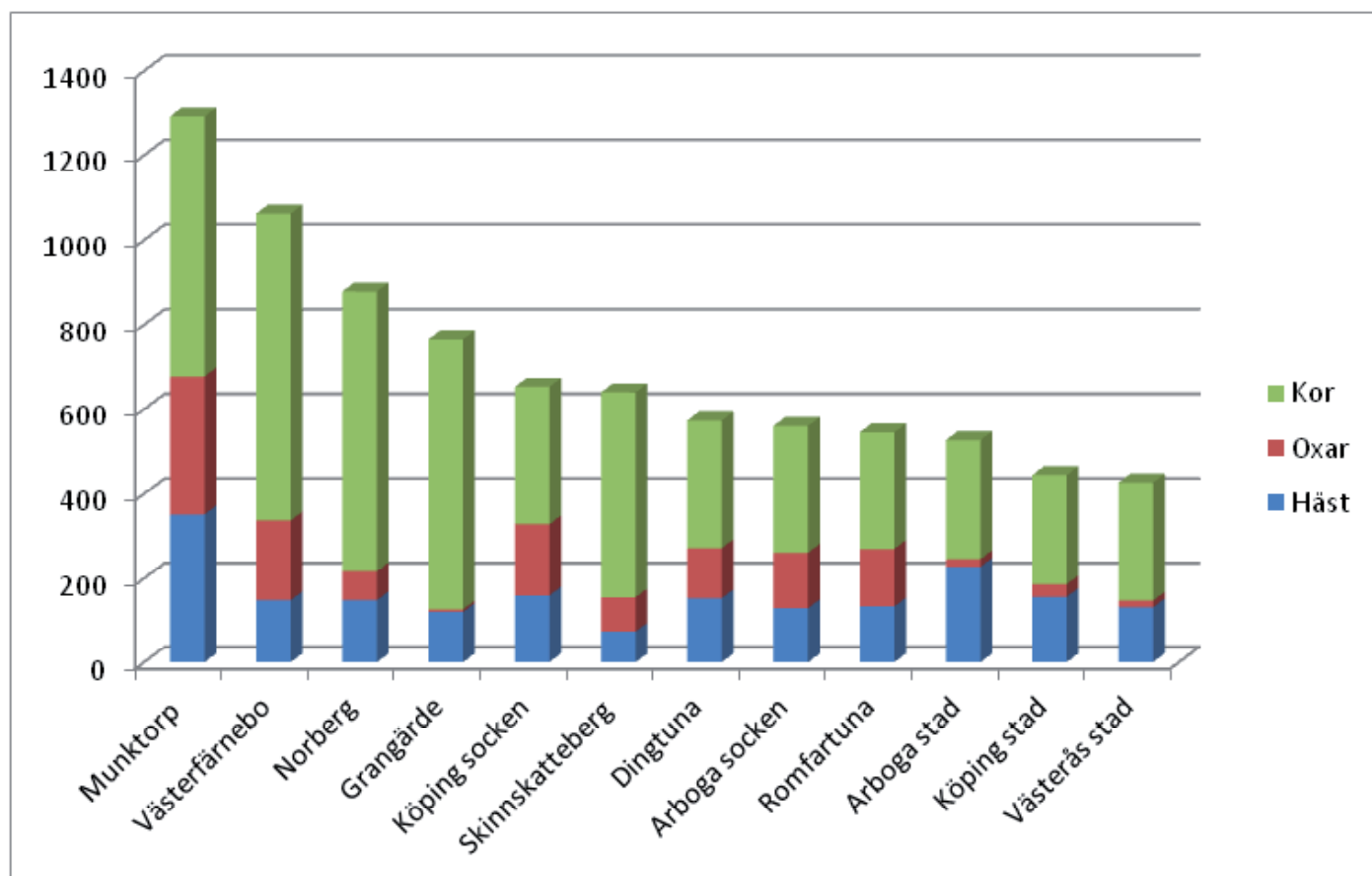
Invägning av Stångjärn, Koppar och Mässing vid Västerås våg, valda år 1654 – 1830 omräknat i ton.

Koppar avser garad koppar. Råkoppar har 11 % högre vikt. Medeltalet antal ton är ca 4 800 ton/år omräknat från skeppund uppstadsvikt (142,8 kg). Om varje forra (lass) tar 500 kg och man väger in under 350 dagar innebär det i medeltal 27 foror/dag i mera än 200 år.

Skedde forningen av stångjärn och andra metaller från bruken ner till Västerås med oxar eller hästar? För att eventuellt kunna utröna detta har jag gjort ett diagram av förhållandena 1632. Källa: Svar bildid. A0021548_00001 (innehållsförteckning sid 8)

Innehavet av kor, oxar och hästar i Västmanländska socknar 1632

Fororna gick även i retur med varor upp till Bergslagen.

Bilden visar en torgdag i Västerås i slutet av 1800-talet. U till 1 000 tunnor säd bytte ägare en torgdag.

Wilhelm Tham skriver 1849 att Kopparbergsvägen bör räknas till en av de viktigaste i Sverige. "Man beräknade redan för flera år sedan, att å denna väg skedde en årlig transport av minst 40 000 skeppund bruks- och bergslagseffekter söder ut och omkring 70 000 tunnor norrut, utom andra varor, samt 2- å 3 000 resande."

40 000 skeppund (uppstadsvikt) är 5 712 ton. Det innebär ca 20 ton per dag om man fraktade under 300 dagar per år. Med en last på 500 kg blir det i medeltal 40 hästar per dag.

Rektor S. Kjersén har i en bok om Västmanland beskrivit hästfororna; "Det är sannerligen, som en person yttrat, att man tycker sig ännu kunna höra de klappande slagen av hjulaxlarna och se de långa karavanerna av magra, lurviga små hästar, som spända för tungt lastade kärror med en väldig hösäck bunden överst, med krumböjd rygg streta fram sina lass efter de vår och höst bottenlösa vägarna."

I "Boken om Hedåker" skriver man; "Forbönderna körde dag och natt och bildade ofta körlag på 30-40-50 hästar. Ett forlass, 50 lispund (425 kilo) från Västerås till Falun, en väglängd på 15 mil eller fram och åter 30 mil, betingade vanligen en forlön på 7 riksdaler.

Men vid dåligt väglag på hösten och tillfällig brist på forbönder kunde priset stiga till både det tre- och fyrdubbla."

En forbonde, kallad "Skräddarfar", berättat att på vintern körde man på sjöar och åar för att slippa betala bropengar. Vid ett tillfälle hade han kört på dålig is med fyra tunnor råg till bruken i Dalarna och sedan andra vägen "så där en sextio pund järn ner till Västerås." (60 lispund var 510 kg)

Man tog in på olika ställen efter vägen. Han nämner Äs, Hallsta, Hemmingsbo, Viggarna, Duvmurten, Nykrogen, Brovallen, Igelkärna, Korskrogen och Brunnbäck. Det var alldeles fullt ibland så att de som kom sent fick halvliggga eller nästan stå och sova. Forkarlarna rullade in sig i hästfilten och om någon öppnade dörren hastigt kunde den få sovande forkarlar mot sig. Bonden tog i allmänhet inget för husrum, "Bonden han var väl nöjd han med att få hästspillningen". Även pigorna var nöjda, "de sålde kaffe med gott doppa, på morgonen". För det fick de 6 öre". (vilket antagligen bonden tog hand om)

Strömsholms kanal öppnades för trafik 1781 mellan Västanfors och Ramnäs för att vara helt klar 1795. Ramnäs sände allt sitt stångjärn över Strömsholm 1796.

39 028 Skeppund (å 142,8 kg) = 5 573 ton 1672.
 Max. 72 hästekipage per dag vid 0,5 ton på kärran.

		Antal hästforor/dag om varje häst lastar x antal					
	Ton/dag	0,5	1,0	1,5	Möjligt		
	Ton	28	13	9	Antal/ dag		
Jan	563,6	20	40	20	13	13	
Feb	1 119,2	40	80	40	27	27	
Mar	297,8	11	21	11	7	21	
Apr	171,5	6	12	6	4	12	
Maj	270,6	10	19	10	6	19	
Jun	1 010,5	36	72	36	24	72	
Jul	673,9	24	48	24	16	48	
Aug	358,5	13	26	13	9	26	
Sep	447,5	16	32	16	11	32	
Okt	188,0	7	13	7	4	13	
Nov	9,3	0	1	0	0	1	
Dec	462,7	17	33	17	11	11	
Tot	5 573,0					296	

Bonden Daniel Olsson utanför Sättrabrunn, föreslog 1841 i en insändare i VLT att man skulle göra Svartån till en kanal. Den skulle bl.a. gå från Västerås och upp till Avesta, Hedemora och Falun. Vid Karbenning skulle den anslutas till sjöarna Snytkalven och Snyten förbi Ängelsberg och ner till Åmänningen/Strömsholms kanal.

Förslaget avslutades med att detta skulle förbättra moralen och innebära att man skulle kunna behålla oxarna i jordbruket, istället för att dessa användes i forningen av stångjärn.

Moralen bör betyda att forkarlarna drack en del sprit.

När han nämner att man skulle behålla oxarna i jordbruket, måste det innebära att han sett (eller själv forat) att man företrädesvis använde oxar.

Diagrammet på föregående sida visar dock inte att man hade en övervikt av oxar eller att man använde oxar istället för hästar. Städerna hade dock ett stort innehav av hästar. Möjligtvis för persontransporter då hästarna var snabbare. Hästarna på 1600-talet var betydligt mindre och svagare än oxar.

Landshövdingeberättelserna innehåller ofta uppgifter om att det var brist på såväl folk som dragdjur i jordbruket. Man ägnade sig ofta åt den mycket lönsammare forningen av tack- och stångjärn.

Wästeråhs Stads Räkningh för Upbörd (maj 1677- apr. 1677)

	Silvermynt			
	Rdl	Skill	Rst	
Totala intäkter är	9 205:	3:	20	Vågpengarnas del av intäkterna 1677
Balans från 1676	1 796:	23:	4	är därmed ca 45 %
Bro-Hamnp. 1676	50:	---	8	
Nettointäkter ca	7 359:	--:	--:	
Varav Wågpenningar	3 329:	1:	4	

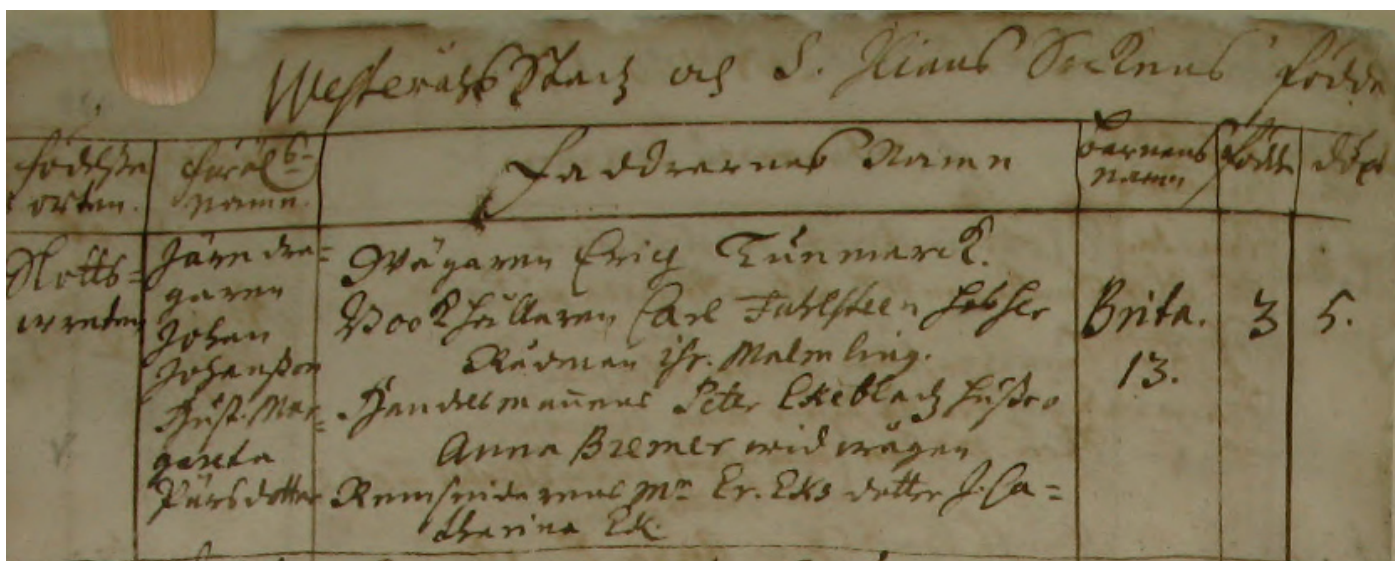
Debet	(enbart Riksdaler)
Balans	1 796:
Balans Bropeng 1677	50:
Stadens våg	3 329:
Stad. del av accisen	145:
Stad. del av Bakugnsn.	75:
Stad. d. marknadsstånd	179:
Stad. bro o hamnpenn	28:
Stad. d. mätarepeng.	13:
Stad. tomtören	101:
Stad. boskapspeng.	102:
Årsskatten	80:
Cappellandspenn.	149:
Klockarepenn.	65:
Herredagsp. (riksdagen)	213:
Sakören (böter) rådst. 9:-	
Comnärerna 26:-	135:
De fattigas pengar	10:
Avrav å 122 1/8 mtl	
å 9 skill	274:
Summa	6 751:

Järnbärarna i Västerås benämndes Järndragare

Utsnittet från födelseboken i Västerås från 1731 visar att Järndragaren Johan Johansson och hustrun Brita Margareta Pärnsdotter får dottern Brita som föds den 3 och döps den 5 mars 1731. Källa: Västerås Domkyrkoförsamling C:3 (1688-1731) Bild 333/sid 329.

Födelse orten	Föräldrarnas namn	Faddrarnas namn	Barnets namn	född,	döpt
Slåttsvreten	Järndragaren Johan Johansson Brita Margareta Pärnsdotter	Wägaren Erich Tunmark Bookhållaren Carl Juhtsten Hustr. Rådman Isr. Malmling Handelsmannen Peter Ekeblads hustru Anna Bremer wid vägen Remsnidarnas mästare Er. Eks dotter Jo. Catharina Ek	Brita	3	5

Enligt husförhörlängden Västerås Domkyrkoförsamling AIa:3 (1739-1755) Bild 98/sid 177 har Johan och Brita Margareta barnen Anna, Margareta och Brita. De bor vid Slottsvreten.

Namn		Ålder		Födelse		Döpt	
J. A. C.	P. M. A. C.	J. A. C.	P. M. A. C.	J. A. C.	P. M. A. C.	J. A. C.	P. M. A. C.
Johan Johansson							
Brita Margareta Pärnsdotter							
Anna		734	750				
Margareta		728	751				
Brita		732	752				
Anna		722					

Efterföljande sidor innehåller avskrift av Flintbergs beskrivning olika städers och bruksägares olika förhållanden. För Stockholm finns detaljerade beskrivningar av Järnvägen där. Samma finns för bl.a. Västerås, Köping, Arboga. De flesta finns på Bergslagsrötter www.genealogi.se/bergslagen.

Bärarepenningar i Jern-Wågen, i Stockholm

Utdrag från Flintbergs bok ”Städers och Bruksidkares ömse förmåner och skyldigheter.”

På Bergslagsrötters hemsida kan man läsa Flintbergs beskrivningar av olika städer i Bergslagen. ”www.genealogi.se/bergslagen” är adressen.

När det gäller Järnvågen i Stockholm har han gjort efterföljande beskrivning om bl.a. arbetsförhållandena för järnbärarna.

”Bärare-penningarne fastställdes medelst Kongl. Brefwet til Öfwer-Ståthållaren den 20 Julii 1762 för Jernets och de öfrige effecternes inbärning, resning och frambärande til wägning samt åter aftagande ifrån Wågskålarne, upresande och utbärande til utskjepning, inalles 16 öre K:mt; men ökades, i anseende til et antagit större antal Arbetsmanskap, på de handlandes egit begifwande, medelst Kongl. Brefwet den 14 November 1766 med 2 öre, år 1777, medelst 10 Mom. i Öfweer-Ståthållare-Embetets kungörelse den 3 Julii samma år ytterligare med 2 öre och sluteligen igenom 14 Mom. i Öfweer-Ståthållare-Embetets förnyade Reglemente för Jernbärarne, den 18 April 1786, ännu vidare med 2 öre Skjeppundet, så at nu inalles betalas 1 skill 10 rst:n, hälften af köparen och hälften af säljaren för hwarje Skjeppund Jern eller andra Metaller och effecter, som passera Jern-wågen.

Arbetet drifwes af 100 ordinarie och 40 extra Jernbärare, ifrån klockan 6 om morgonen til klockan 7, då manskapet får ledighet at hwila och äta frukost til klockan 8, därifrån arbeta de åter til klockan 10, då de få hwila til klockan half 11, sedan arbetas til klockan 12, då de åter hwila en half timma; men fortsätta arbetet sedan til klockan half 2. Eftermiddagen klockan 3 infinna de sig åter wid arbetet til klockan 4, då de en half tima hwila, hwarefter arbetas til klockan 6, och hwilas åter en half timma, sedan arbetas till klockan 8, eller om nödwändigheten så fordrar, til klockan 9, då arbetet för den dagen aldeles uphörer.

6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1 tim	1 tim	2 tim	0,5	1,5 tim	0,5	1,5 tim	1,5 tim	1,5 tim	1 tim	0,5	1,5 tim	0,5	1,5 tim	ev. 1 tim
6 - 7.00	7 - 8.00	8 - 10.00		10.30 - 12.00		12.30 - 13.30		13.30 - 15.00	15 - 16.00		16.30 - 18.00		18.30 - 20.00	20 - 21.00

Regler för järnvågen i Västerås

”Wägaren skall hwar morgon kl. 6 intil kl. 11 förmiddagen, och straxt klockan 1 alt intil kl. 6 om aftonen, låta sig finna uti Wågen tilstädes, räknandes ifrån den 1 aprilis, alt intil den sidsta augusti, och dessemellan så snart det dagas om morgonen intil förordnade tid om middagen, dock om Onsdagen och Fredagen, för Gudstjenstens skuld, om morgonen klockan 8: försummar han sig härutinnan, böte första och andra gången arbitralt straff, tredje gången miste tjensten.

De böra wara försedde med goda och tilräckeliga arbetstyg af Kärror, Rep och Stänger; försigtigt upresa Jernposterne; genast och utan betalning upresa de poster, som igenom deras förwällande ikullfalla; plikta dessutom om de wid utbärandet slå galen börda, samt wara trogne och nycktre. 1786 den 18 Apr. Öfwer-Ståthållare-Embetets Reglem. §.§. 17, 18, 19, 20.

Twister emellan de Handlande eller Stjeppare och Inspectoren wid utgående Tullen eller Jern-bärare-Åldermannen, eller ock emellan Skjeppare och Jernbärare, angående efterlåtenhet och genstråfwighet på någondera sidan, afhjelpas och rättas hos Öfwer-Ståthållare-Embetet; men klagomål emellan Jernbärare och deras Ålderman uptagas och afgjöras i Stadens Handels-Collegio. Ibidem §. 32.

Afgift för lossnings-sedlar wid Jernwågen och Skjeppares skyldighet wid lossning af jernlast.

Skjeppare, som wid Stockholms Jernwåg wil utlossa Jern eller andra Metaller, skal därtill ärhålla en af Åldermannen för Jernbärarne utfärdad tryckt Sedel, undertecknad med bemälte Åldermans namn, hwilken innehåller den dag han får anlägga, samt när lossningen i proportion af dess innehafwande Last kan wara wärkställd, hwilken sedel löses med 2 skill. Specie. 1777 den 3 Julii, 1786 den 18 april Öfwer-Ståth. Reglemente för Jernbärarne § § 4.”

1 skeppund stapelstadsvikt är 136,02 kg.

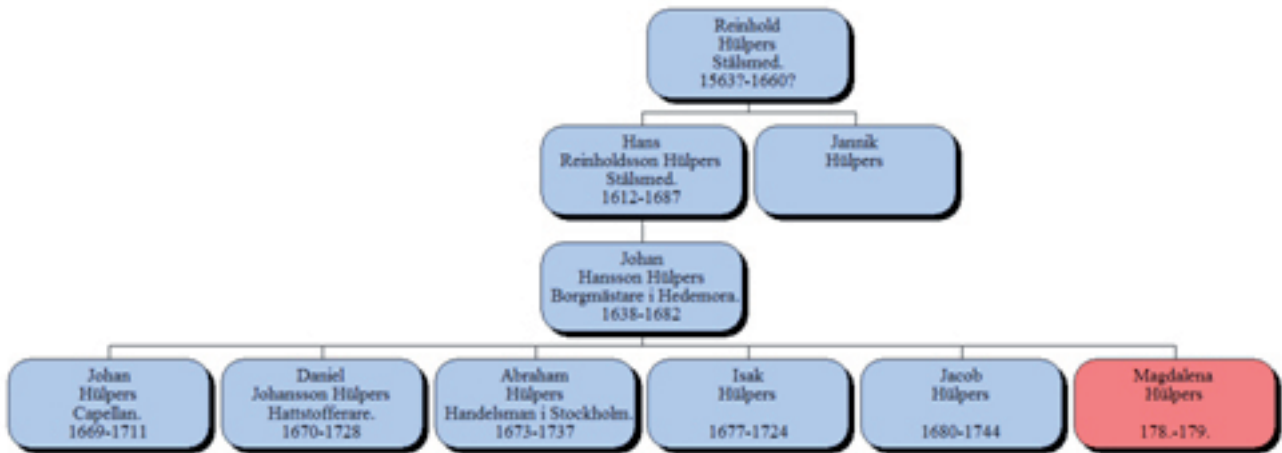
Ett tidsindelad schema för järnbärarna ser ut på nedanstående sätt.

1722 den 22 October; Magistratens i Westerås Reglemente för Wägaren: 1 §; honom tilhörer graneligen at tilse, det icke något Jern wäges igenom Wågen, och ifrån Staden utskjeppas af någon annan, än af dem som antingen äro edswurne Borgare, eller och eljest, genom Kongl. Resolutioner och undfångnariheter; däruppå privilegierade, hafwandes därh:s en noga uppsigt, at Bruks-Förwaltarne, så wida de uti någon Upstad icke äro edswurne Borgare, icke något annat Jern måga utskjeppa, än det, som wid deras egne Bruk och Hamrar smidt och tillwärcat är; ....

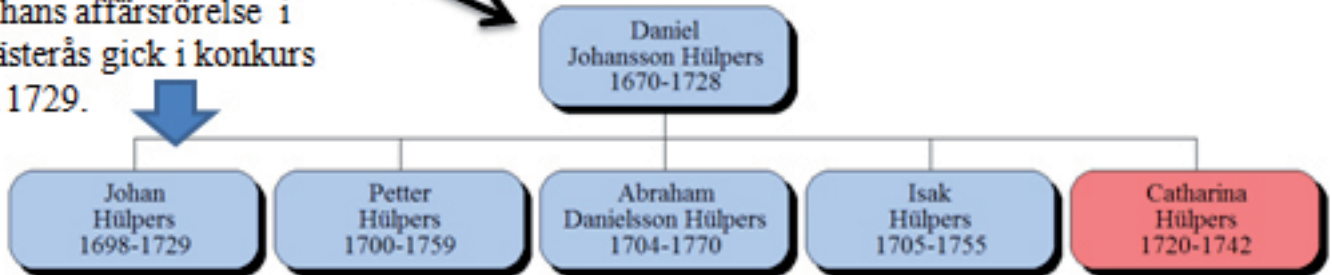
Släkten Hülphers i Västerås

*Smeder, Handelsmän, Borgmästare, Förlagsmän, Bruksägare, Riksdagsmän,
Redare, Bergråd, Topografer, Musikhistoriker m.m.*

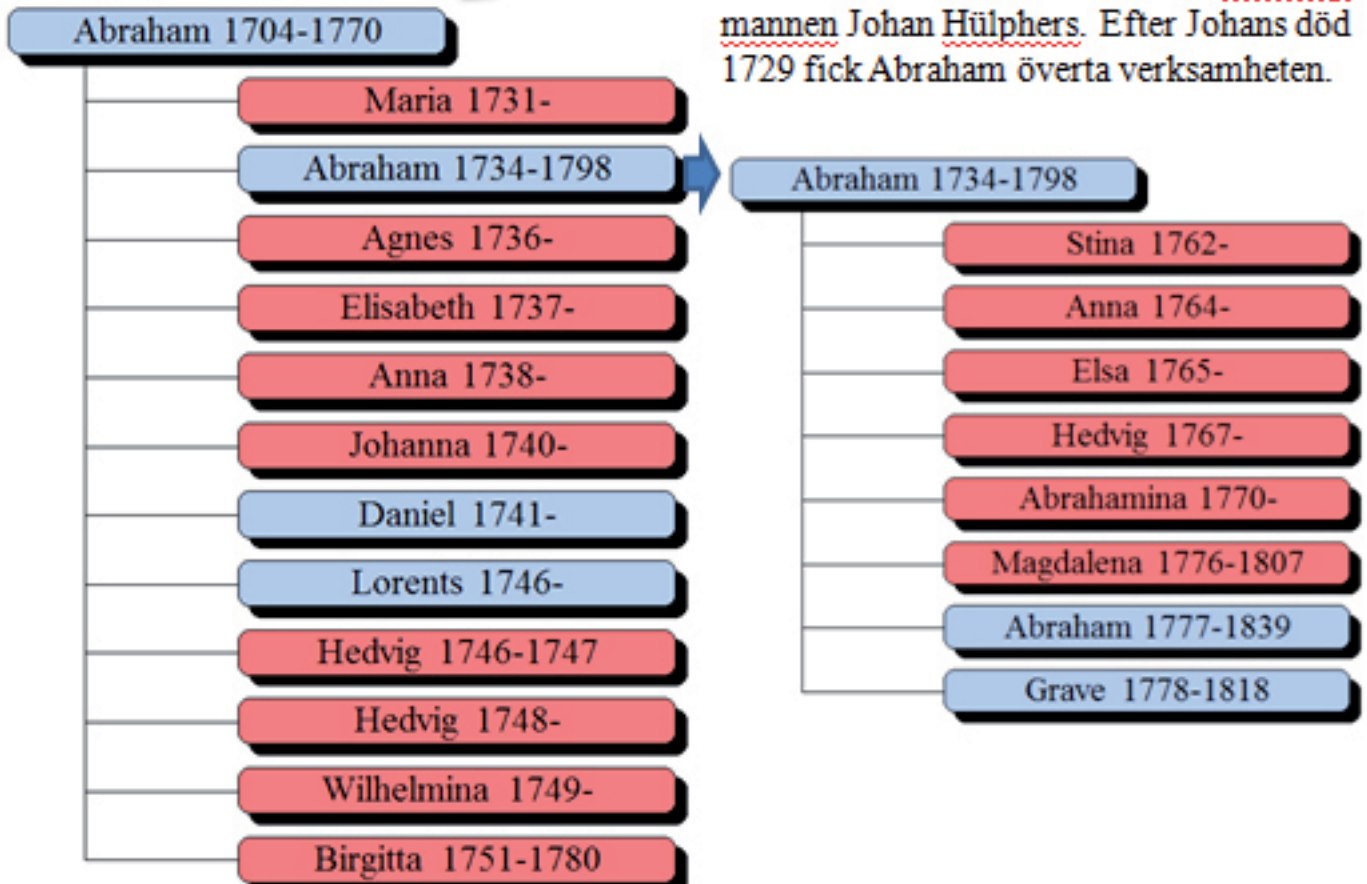
En ätt med rötter från Hilpershausen i Sachsen-Coburg, Tyskland och Hedemora.

Johans affärsrörelse i Västerås gick i konkurs ca 1729.

Abraham Danielsson Hülphers kom vid 16 års ålder till Västerås, till sin bror handelsmannen Johan Hülphers. Efter Johans död 1729 fick Abraham överta verksamheten.

Släkten Hülphers bakgrund

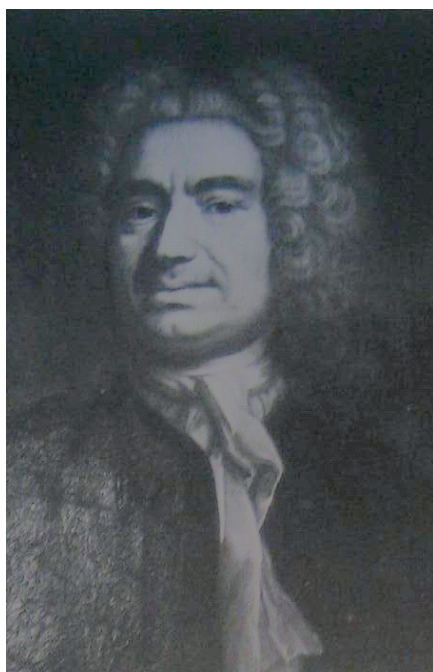
Enligt Abraham Hülphers egen utsago, i boken *"Åttar-tal öfver den svenska släkten Wallwik, Västerås 1765, sid. 43"* leder släkten Hülphers sitt ursprung från Tyskland, från Hilpershausen i furstendömet Coburg, på Hennebergiska gränsen. På 1630-talet inkommo till Sverige två bröder, Jannich, som kallade sig Hilper, och Hans, hvilken sistnämnde slog sig ned först i Nyköping och sedan i Hedemora, där han idkade stålsmide. Denne Hans blef ättefader för dem, som antogo namnet Hülphers. "

Abraham Danielsson Hülphers föds

Födelseboken i Hedemora CI:3 (1695-1713) ArkivDigital Bild 108/sid 103 anger för den 3 april 1704 *"Chresnades Daniel Hillperts son Abraham, här i staden"*. Han var född den 31 mars.

Abrahams äldre bror Johan flyttar till Västerås där han startar affärsverksamhet. Han avlider ett antal år därefter. Sankt Ilian AI:1 (1699-1716) ArkivDigital Bild 91/sid 86 finns noteringen *"d 27 Unga handels-*

mannen Johan Hülphers på Klostergatan, begravs i domkyrkian var 30 ½ år och 9 dagar gammal" Handelsmannen och rådmannen Johan Hülphers begravdes alltså den 27 april 1729.

Abraham
Danielsson
Hülphers

Abraham flyttar till Västerås

Abraham Danielsson Hülphers kom 1720 som 16-åring till Västerås. Hans sex år äldre bror Johan var då handelsman som hade fått burskap i staden. Han hade redan skaffat sig en jakt för transport av stångjärn till Stockholm. Verksamheten gick dåligt och var konkursmässig. Efter Johans död 1729 fick Abraham överta verksamheten och fick då en god början för sin framgångsrika karriär.

Abraham gifte sig vid 25 års ålder med handelsmannen Lars Olofssons dotter Christina, den 13 nov. 1729. Vigselboken har gått förlorad men i husförhörslängden finns en notering.

I längden för Lars Olofsson, som bodde vid Smedjegatan, antecknas Abrahams datum för vigseln. Man kan även se att Lars Olofsson blivit rådman under perioden, (Västerås Domkyrkoförs. AIa:2 (1707-1739) ArkivDigital Bild 207/sid 417).

Abraham vinner burskap i Västerås

Handelsmannen Abraham Hülphers vann burskap i staden först 1729, efter att han överklagat de äldstes beslut att neka honom detta. De hänvisade till att det fanns tillräckligt med handelsmän i staden. Det var endast tre som vid rådstuga röstade för att Abraham skulle erhålla burskap. Det var, enligt Sven Olssons bok *"Burskap och makt"* borgmästaren Jacob Jernstedt, Hans Behm och Abraham von Werdt. 1731 invaldes bland tre andra Lars Olofsson till rådman. När Abraham blev rådman har jag inte kunnat hitta uppgifter om.

Redan vid valet av riksdagsman 1738 hade Abraham Hülphers blivit en av de förmögaste i staden. Magnus Schenström hade röster för ett örestal på 24 varav 7 för bruken, Langberg och Hülphers hade 15 vardera.

1740 valdes Hülphers till riksdagsman med näst högsta röstetalet bland de sju kandidaterna till två le-

damöter till borgarståndet. Vid valet 1740 undanbad sig Hülphers platsen med förklaringen att han under sju år i följd besökt hälso-brunn, hade ensam ansvaret för en fabrik och hade 27 personer i sitt hushåll. Han fick inte avstå och anslöt sig till den gruppering i riksdagen som benämns mössorna.

Taxeringslängd 1746 över Södra Qvarteret i Västerås.

Nr 6. Rådman Abraham Hülphers (hade högsta öretalet)

12, 13 ¼, 26:16, 39:24, --, 13:8, 39:24, 106:-- , 53:-- , 21:--
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
3. Grundtill. Mr. Johan Landstedt	3	6	9	16	3	9	24							
4. Riksdagsmantal. Sam. Schyrides änka	4	4	16	24				8	24	2		1		
6. Rådman Abrah. Hülphers	12	12	26	16	39	24			13	8	39	24	106	53
7. Grundtill. Johan Trummell	10	11	22	16	33	24			11	8	33	24	90	45
8. Rådman Hindric Schvan	5	4	8	12					4	12	32		16	
9. Rådman Sam. Biurlings änka	5	5	11	16	16				5	16	16	16	44	22
10. Rådman Eric Langbergs änka	11	13	26		39				13		39		104	52
11. Grundtill. Jacob Gother	7	7	14		21				7		21		56	28
11. Ditto Jacob L. Schenström	1	½	1		1	16			16	1	16	4		2
11. Ditto Anders Hagman	12	12	26	16	39	24		20	1	8	39	24	106	53
Commissionär And. Dahlin														
12. Stadssecret. Johan Gother	2	2	5	16	8	8			2	24	8	8	24	11

- 1 = 1746 års öretal.
- 2 = 1747 års öretal.
- 3 = Båtsmanspengar.
- 4 = Riksdagsmantal.
- 5 = Stadsfattigmedel.
- 6 = Sednare riksdagsm.
- 7 = Stadsens continent.
- 8 = Fördubblings båtsmanspengar.
- 9 = Ytterligare båtsmanspengar.
- 10 = Domprostgårdens reparationsmedel

I södra kvarteret bodde på följande nummer:

- 3 Handelsmannen Johan Landstedt
- 4 Samuel Schyrides änka
- 6 Rådman Abraham Hülphers
- 7 Handelsman Johan Trummell
- 8 Rådman Hindric Schvan
- 9 Rådman Samuel Biurlings änka
- 10 Rådman Eric Langbergs änka
- 11 Handelsman Jacob Gother
- Handelsman Jacob L. Schenström
- Handelsman Anders Hagman
- Commisionär Anders Dahlin
- 12 Stadssekreterare Johan Gother

Karta T 72-1:31 1788

Hülperska gården

- 1 z Lilla stenhusets flygel 1 våning.
- 1x Stora stenhuset med 2 våningar
- 1 y Södra stenhusets flygel med 1 vån.
- 2 Träbyggn. med torvtak, fähus
- 3 Bod, två bottnar af timmer och torvtak
- 4 Nytt vagnslider af bräder 5 Små lider
- 6 Afträden 7 Trädgårdstappa
- 8 Ladugården 9 Man-gården

Wikholmska gården

- 10 Stora Brännhuset av tegel o korsvirke
- 11 Klarningshuset byggt 1785
- 12 Kvarnhuset m 2 par stenar o pumpverk
- 13 Pumphus 14 Drankmagasin under jord
- 15 Kontorsbyggnad av timmer
- 16 Timrad byggnad med portlider, torvtak
- 17 Materialbodar och spruthus
- 18 Stallbyggnad av timmer o torvtak

1788 bodde Abraham Hülper i huset i korsningen Stora Gatan och Klostergatan (nu Köpmangatan)

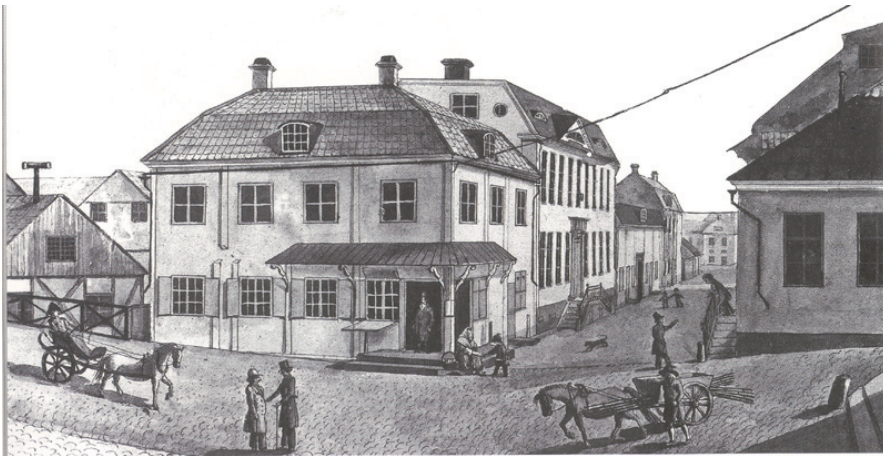
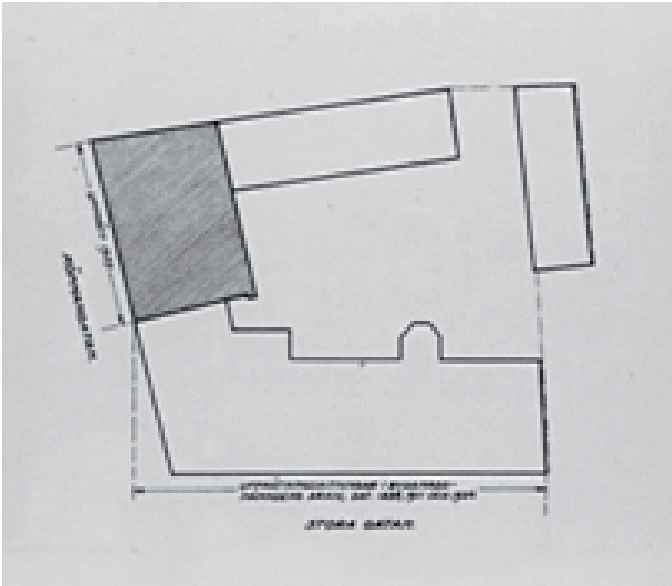
Huset i hörnet vid Stora Gatan var i en våning medan det längre uppåt efter Klostergatan hade två våningar.

I den väldigt omfattande bouppteckningen efter hustrun redovisas möbleringen, men framför allt de stora tillgångarna.

Delar av bouppteckningen efter Christina Westdahl 1768 redovisas på efterföljande sidor.

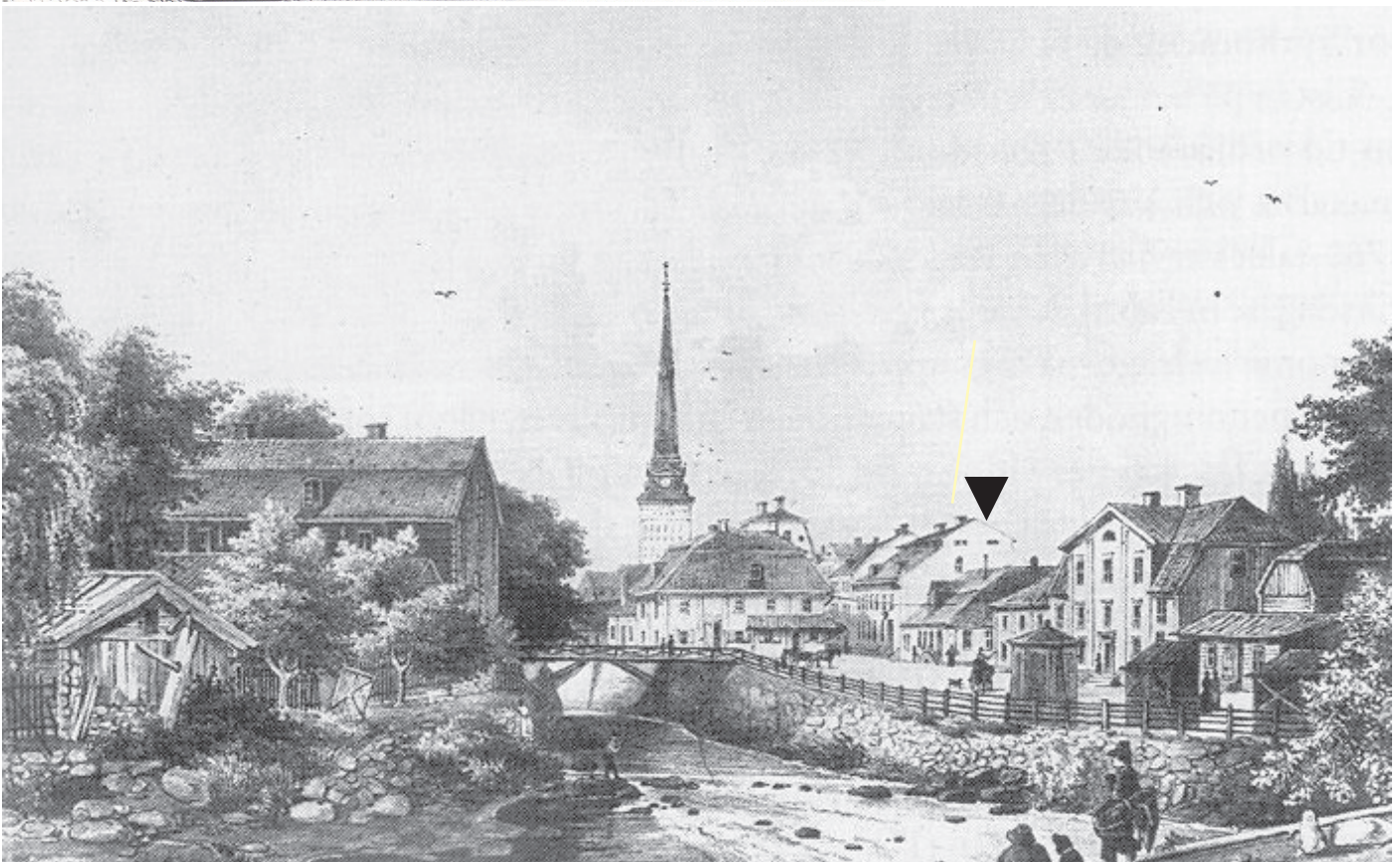
Abraham dör 1798 och inleds: "År 1798 den 30de Martii förättades af undertecknade Borgmästare och Rådmän Laga Upteckning å qvarlåtenskapen i Westerås efterafledne Herr Directeuren Abraham Abrahamsson Hülpher, som den 20de derfor utgående Februarij genom döden afgådt och efter sig lämnadt följande Bröstarfingar: Döttrarne Christina Ulrica Hülphers gift med Collega Supremus Magister Herr Daniel Arosenus, Elsa Johanna, gift med Landtmäteri Directeuren Herr Carl Hendric Bäck; Maria Hedda, gift med Majoren Herr Fredric Löwenhjelm; Abrahamina, gift med Adjutanten Herr Fredr. Otto v. Unge samt omyndige Dottren Magdalena Sophia 21 år gammal och Sönerne Abraham 20 år och Sebastian Grave 19 år gammal hvilka alla härwid voro närvarande."

Bilden visar korsningen Stora Gatan / Köpmangatan (förr kallad Hamngatan) Längst till köger syns Hülphers hus. I förgrunden i en våning och bakom i två våningar.

Hästen nertill torde vara en forkarl med stångjärn på väg till järnvågen.

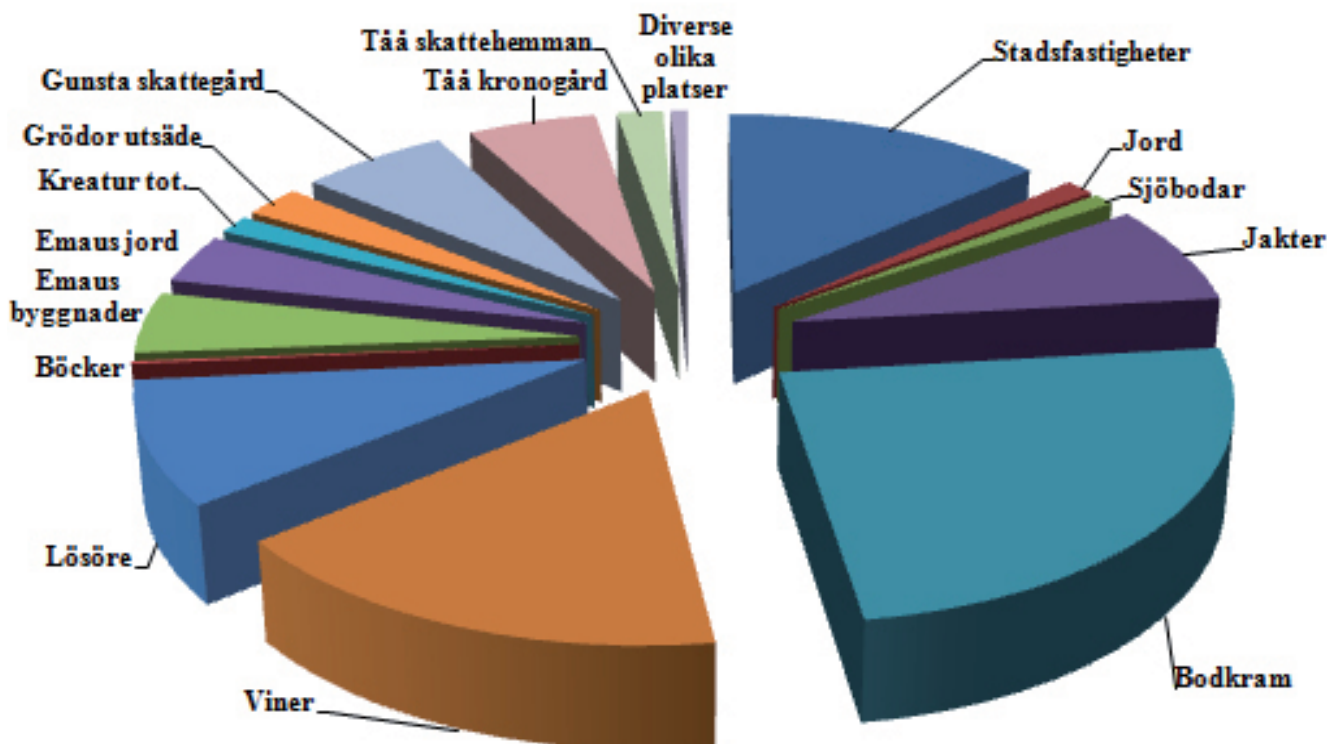
Samma sak kan man se i målningen från 1805. Längst till vänster Bränneriet och till höger vid pilen de två byggnaderna i två resp. en våning.

Bouppteckning efter Christina Westdahl, Abraham Hülphers maka

Källa: Västerås rådhusrätt och magistrat FIIIa:19 (1768-1790) Bild 4 / sid 1

Hülphers bouppteckning 1768 - tillgångar

	Riksdaler	Riksdaler		Riksd.
Tillgångar	720 200	720 200	Poster	<u>Riksd.</u>
Gäld "Skulder"	- 361 000	- 361 000	Stadsfastigheter	35 000
Osäkra fordringar	- 146 100	- - -	Jord	3 200
Saldo Boets behållning	213 100	359 200	Sjöbodar	2 400
			Jakter (Fraktfartyg)	19 600
			Bodkram (Varulager)	63 800
			Viner	43 000
			Lösöre	24 000
			Böcker	600
			<u>Emaus gård byggnader</u>	12 000
			Emaus jord	9 600
			Kreatur tot.	3 600
			Grödor utsäde	6 200
			Gunsta skattegård	16 000
			Tåå kronogård	14 000
			Tåå skattehemman	5 000
			Diverse olika platser	1 800
			Säkra fordringar	314 300
			Osäkra fordringar	146 100
			Gäld "Skulder"	-361 000

Sid 121 i bouppteckningen innehåller:
 Fartygen **Patrioten**, **Jägaren** och
Svenska Friheten vilka med nummer
 och led gå på Stockholm.
 Med tackel och tåg vardera
 beräknade till 6 000 Riksdaler

Totala värdet av Jakter eller
 fartyg var 19 600 Riksdaler

Fartyg:
 En Guld Patrioten Rucad,
 med Nummer af led,
 på Stockholm, samt tåta
 för andra Sådne af alldags,
 med utlignas förskottet 6000.-
 En Guld Jägaren, med
 Nummer af led på Stock-
 holm, med tillhörande segel,
 och andra tillhörigheter, af
 som förskottet — 6000.-
 En Guld Svenska Fri-
 heten, lidalidat, med
 nummer af led, på
 Stockholm, samt tåta af 6000.-

På sid 132 redovisas:
 ”En Ladugård, 1/8 mil ifrån Staden, tilförr-
 ne Lång Mårtens Torp, nu mera Emaus kallad,
 Hwartil af ålder hört 12 Tunmland åker jerna-
 frads jord, med teg på trådar o ängen, skattas
 årligen 69 dal 16 skill Kopp mt; med trögård och
 tomt samt therå stående Byggnad, nemligen...
 Sid 133 redovisar värdet av Emaus gård och
 vem den är köpt tillsammans med.
 ”Hvilken fastighet Her Rådmannen Hülphers
 och dess Swärfader, Aftledne Herr Rådmannen
 Lars Olofsson år 1737 sig til handladt
 Daler 12 000:-”

*Guilem fastig Gård En
 Guldmanus Hülphers
 af Vap Bränsfader, af-
 ledna Guds Guldmanus
 Lars Olofsson år 1737
 sig til handladt 12000.-*

Häradsekonomiska kartan från ca 1900 visar att
 Emaus gård kallas Abrahamsberg.

Koppar-
 bergsvägen

Tunby-
 bäcken

Emaus-
 bäcken

Sid 122 i bouppteckningen "Winkällaren" innehöll
 3 fat gammalt franskt vin à 5 Oxhuvuden i vart fat,
 gör 15 Oxhuvuden
 33+55+5,5= 93 1/2 Oxh. Ordinarie Franskt vin
 20 oxh. 2 ankare druvvin
 Div. Annat vin eller konjak
 Totalt

à 350 dal	5 250:---
a 320 dal	29 920:---
à 200 dal	472:23
à 330 dal	3 300:---
	43 000:---

Oxhuvud var ett laggekär som rymde 235,53 liter eller 90 kannor. Kommer av att man innan laggekär fanns lagrade vinet i oxhudar.

Winkällaren,
 3 fat gammalt
 franskt vin, a 5
 Oxhuvuden: gammalt
 fat, gör 15 Oxhuvu-
 den a 350 ₤ — 5250
 3 fat a 11 Oxhuvuden — 330
 11 fat a 5 Oxhuvuden — 550
 1 Dils — 42
 Summa 93 1/2 Oxh
 Gofde Ordinarie franskt
 vin a 320 ₤ — 29920
 2 Oxhuvuden i hudson

62
 Franskt 39212
 A Pomer Luedon a 16 ₤ — 16
 1 Oxhuvuden Lontagne — 500
 5 1/2 hudson Dils — 171.18
 3 Oxhuvuden Lontagne vin
 a 600 ₤ — 1800
 18 Pomer Luedon a 16 ₤ — 288
 3 1/2 hudson franskt vin
 a 30 ₤ — 105
 1 hudson franskt vin a 90
 3 Sagrofat a 11 Oxhuvuden,
 jersbandad a 100 ₤ — 300
 19 Sagrofat, jersbandad
 a 5 Oxhuvuden, a 10 ₤ — 950

Mantalslängden Västerås stad 1730 Svar Bildid: A0006463_00243 (Se nästa sida)

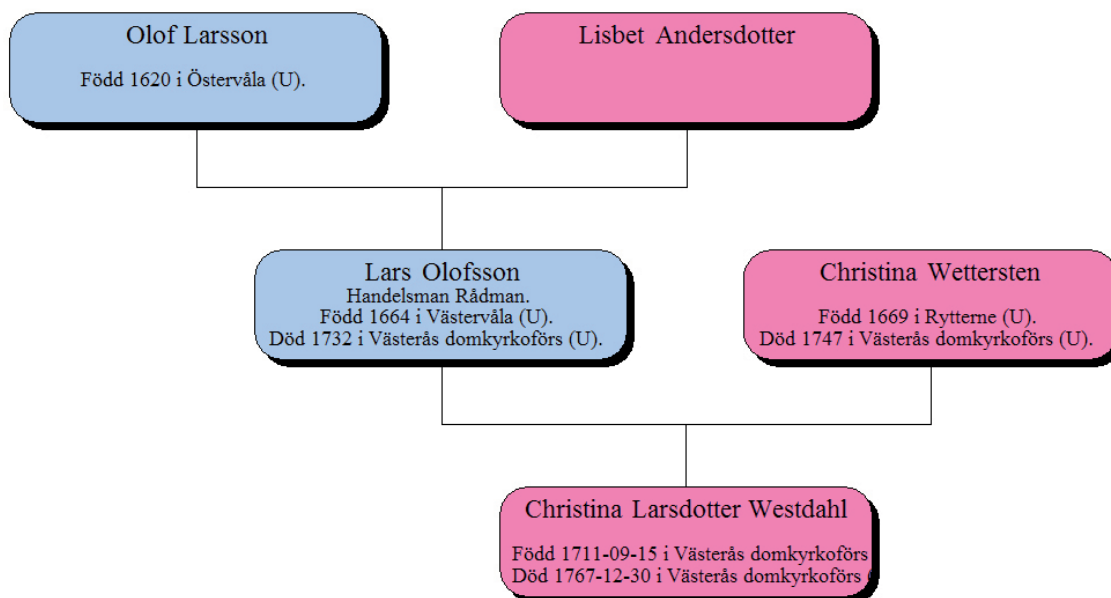
11. Oxhuvuden Hilphert Hilphert
 hustru Hilphert
 Joh: Hilphert
 abrah: Hilphert

Mantalslängden för 1730, ovan, visar att på nr 11 bodde Abraham Hülphert med hustru, 1 son, 1 dräng och 1 piga. Den visar även att brodern Johan var död.

1727 noteras Johan Hilfert ensam på nr 9. 1728 noteras att Johan Hilphert på nr 11 hade 1 son, vilket kan vara brodern Abraham.

1729 anges att Jan Hillfert på nr 11 hade 1 son och 1 piga.

Var Johan och Abraham bodde 1726 och åren innan har jag inte lyckats se i mantalslängderna.

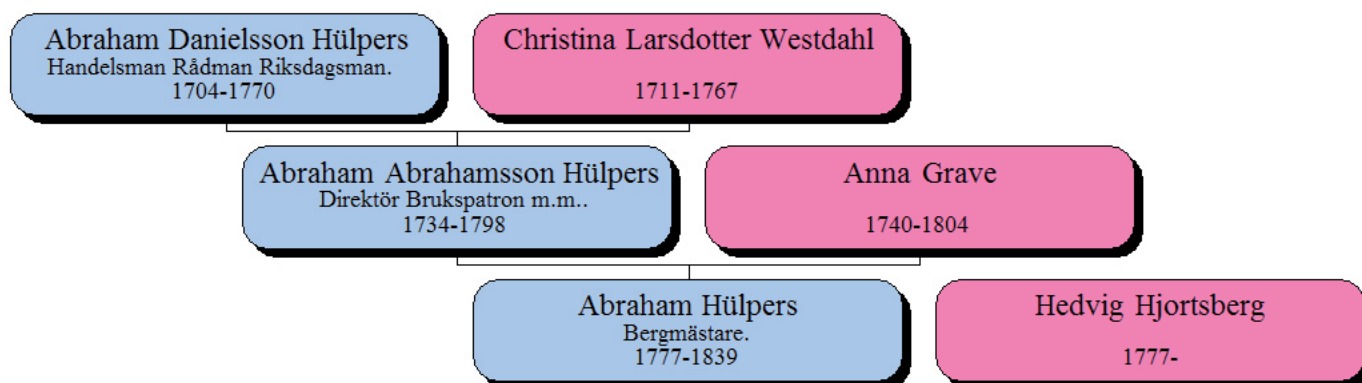
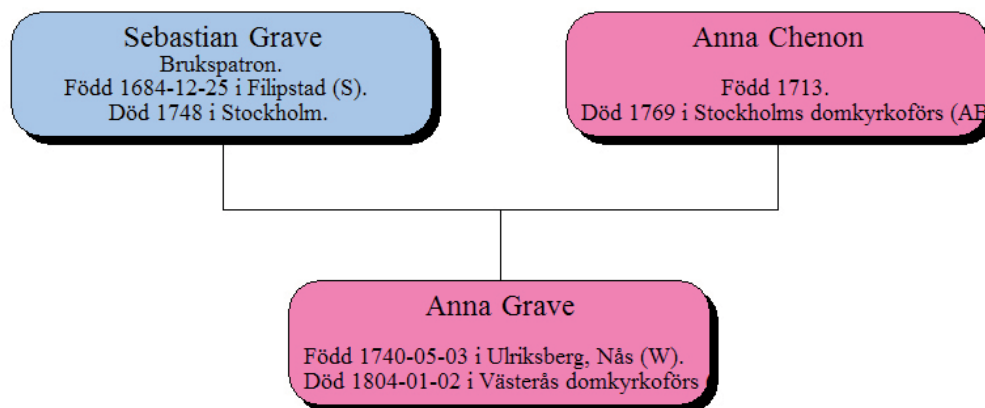

Hans Sebastian Grave, född 25 december 1688 i Filipstad, död 14 mars 1748, var en svensk industriman och brukspatron främst i Säfsnäs socken i Västerdalarna (numera västra delen av Ludvika kommun).

Grave var lärjunge till Christopher Polhem och räknas som grundare av bruken i Fredriksberg och Annefors, Gravendal, Strömsdal och Ulriksberg. Orten Gravendal har sitt namn efter Sebastian Grave.

Sebastian Grave var son till Bryngel Sebastiansson Grave och Brita Torstensdotter. Graves intresse för mekaniska konstruktioner förde honom till Christopher Polhem, under vars överinseende han fördjupade sina kunskaper. 1712 antogs han som auskultant i Bergskollegium och från denna tid ägnade han sitt främsta intresse åt bergshanteringen och sysselsatte sig under flera år med Värmländska malmfyndigheter och gruvor. År 1729 gifte han sig med Anna Kristina Chenon.

Med kapital, främst från Hans Olsson Ström i Göteborg, började han 1724 bygga upp storskaliga bruksanläggningar i Näs finnmark (från 1748 Säfsnäs socken), och uppbyggde på endast elva år Gravendals, Fredriksbergs och Annefors järnbruk samt Strömsdals och Ulriksbergs masugnar. Dessa projekt genomfördes under stora svårigheter. Ägotvister riskerade flera gånger att leda till rivning av hans nya bruksbyggnader. Tillsammans med stora ekonomiska bekymmer och kroppslig överansträngning undergrävde det hans hälsa och han dog 14 mars 1748. (från Wikipedia)

Järnvågen i Västerås

Järnet som bröts och förädlades i Bergslagen transporterades ner till Västerås för vidare skeppning till Stockholm under flera hundra år. Det var av stor betydelse för utvecklingen av Västerås före industrialiseringen.

Boken är fullspäckad med intressanta historiska bilder, varvat med kartor, gamla dokument, ekonomi och analyser av materialet. Man får en inblick i dåtidens arbete och arbetare och deras levnadsvillkor under tiden från 1500- till 1900-talet.

Ett särskilt kapitel redovisar släkten Hülphers. Abraham Hülphers var en av de rikaste i Västerås under 1700-talet, därtill riksdagsman. Bouppteckningen efter änkan redovisas.

Boken är framtagen av Brage Lundström. Han är känd släkt- och bygdeforskare, och har i samband med Industrihistoriska föreningen tidigare utgivit boken ”Hyt-tor och hamrar i Svartån”.

